

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

М. Ф. Єжєєв, В. В. Орлик, Н. І. Мхитарян

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

Аналітична доповідь

Київ 2013

УДК 327(470+571)
О 76

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

М. Ф. Єжєєв, к. військ. н., доц.;

В. В. Орлик, к. і. н.;

Н. І. Мхитарян, к. п. н., с. н. с.

За загальною редакцією *А. З. Гончарука*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Особливості формування сучасної зовнішньої політики Ро-
О 76 сійської Федерації : аналіт. доп. / *М. Ф. Єжєєв, В. В. Орлик,*
Н. І. Мхитарян ; за ред. *А. З. Гончарука*. – К. : НІСД, 2013. – 72 с.

ISBN 978-966-554-195-0

В аналітичній доповіді проаналізовано актуальні питання зовнішньої політики України, її взаємовідносини із Росією та країнами Співдружності Незалежних Держав. Показано особливості формування зовнішньої політики Російської Федерації при президентові В. Путіні, роль і місце Росії у зовнішньополітичних процесах у Центральній Азії, на Південному Кавказі. Наведено думки експертів та вироблено пропозиції щодо підвищення ефективності зовнішньої політики України на пострадянському просторі.

Видання розраховане на фахівців у сфері зовнішньої політики і національної безпеки.

ISBN 978-966-554-195-0

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2013

ВСТУП

Зміна політичної обстановки у світі пов'язана із процесом докорінного переоблаштування всієї системи міжнародних відносин і зачіпає основи системи глобальної безпеки, що сформувалася наприкінці ХХ ст. Цей процес характеризується, з одного боку, поглибленням міжнародної інтеграції, формуванням глобального економічного, екологічного й інформаційного просторів, а з іншого – загостренням суперництва світових і регіональних економічних і військово-політичних гравців за розширення своїх сфер впливу, в тому числі й на пострадянському просторі. Склалася така своєрідна система координат, у якій світовим лідерам доводиться брати до уваги, що нічого не вирішується наперед і може трапитися все, що завгодно.

Концепція багатополюсного світу є офіційною зовнішньополітичною доктриною Російської Федерації. У ній наголошується, що «стан і перспективи розвитку сучасної військово-політичної обстановки визначаються протиборством двох тенденцій: з одного боку, до затвердження однополюсного світу, заснованого на домінуванні однієї наддержави, військово-силовому вирішенні ключових проблем світової політики, з іншого – до формування багатополюсного світу, заснованого на рівноправ'ї народів, врахуванні та забезпеченні балансу національних інтересів держав, реалізації основоположних норм міжнародного права. У формуванні багатополюсного світу Росія зацікавлена і повинна всіляко сприяти посиленню цієї тенденції»¹. З метою протидії тенденції до формування однополюсного світу Росія і Китай прийняли спільну декларацію про багатополюсний світ, ідеї якої розділяють також Індія, Іран, країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Упродовж останніх років у керівництві Російської Федерації відбулося переосмислення реальних можливостей російського геополітичного впливу. Також очевидно, що Росія сама має визначити своє місце і роль у світовій політиці, усвідомити свої національні інтереси у зовнішньополітичному вимірі. Експерти поділяють ці інтереси на три основні категорії.

---

¹ Стратегия для России: 10 лет СВОП. – М. : 2002. – С. 514.

Найбільший інтерес РФ на **глобальному рівні** полягає в її активній і повноправній участі в побудові такої системи міжнародних відносин, у якій їй відводилося б місце, що відповідає найбільшою мірою її політичному, економічному й інтелектуальному потенціалу, воєнно-політичним і зовнішньоекономічним можливостям і потребам. Визначальними тут є відносини Росії і Сполучених Штатів Америки, Росії, Європейського Союзу і Північноатлантичного альянсу. При зваженому реалістичному підході до регулювання міжнародних відносин рівноправне, партнерське співробітництво може стати становим хребтом спільної глобальної безпеки. Об'єднати зусилля РФ і США, також як Росії та європейських і євроатлантичних структур можуть: мирне освоєння космосу, захист навколишнього середовища, нерозповсюдження ракетно-ядерної зброї, контроль за поширенням звичайних озброєнь, спільна боротьба з тероризмом і кримінальними структурами, розповсюдженням наркотиків тощо.

Інтереси Росії на **регіональному рівні** сконцентровані на забезпеченні стабільного та безпечного міжнародного оточення, а також на просуванні та зміцненні її військово-політичних і економічних позицій на світовій арені на основі використання механізмів регіонального співробітництва. Ідеться насамперед про відносини Росії з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону, зокрема з наймогутнішою в геополітичному та військовому відношенні країною у цьому регіоні – Китаєм.

Національні інтереси Росії на **пострадянському просторі** полягають у налагодженні всесторонніх взаємовигідних зв'язків із країнами СНД та участі в розвитку інтеграційних процесів між ними на взаємній основі. Нині об'єднати учасників СНД могла б якась загальна для всіх зовнішня або внутрішня загроза, або ідея, близька всім без винятку учасникам об'єднання. Ще одна обов'язкова умова – реальний центр тяжіння. Цим центром може стати динамічна, процвітаюча держава – регіональний лідер, економічна модель розвитку якого здається сусідам привабливою, і вони природно починають до нього тяжіти.

У межах пострадянського простору РФ намагається зберегти свій вплив на політичну ситуацію у країнах-сусідах. Найпоширенішими способами є економічний тиск (торговельні війни з Україною та Молдовою), підтримка рухів, орієнтованих на інтеграцію з Росією, спекуляція на темі захисту прав російських меншин (сприяння конфліктам у Південній Осетії та Абхазії в Грузії, «підігріванні» придністровської проблеми), підтримка авторитарних режимів, що опираються демократичним перетворенням, а також пропаганда проти «спільного ворога» слов'янсько-православного світу, уособлюваного воєнно-політичним

блоком НАТО. Ефективність цих методів різниться в кожному окремому випадку, хоча загалом вони доводять свою неспроможність забезпечити ефективний політичний контроль над колишніми територіями СРСР.

1. ПРИОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПІСЛЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012 р.

Не чекаючи оприлюднення нової Концепції зовнішньої політики Росії, президент Володимир Путін виклав власну нову програму її зовнішньої політики в одному з перших своїх указів, які були ним підписані в день інавгурації. Це фактично означає, що указ «Про заходи з реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації» є підготовленим заздалегідь і має принципове значення².

Експерти вважають, що повернення Володимира Путіна до Кремля не приведе до кардинальної зміни зовнішньополітичного курсу Росії³. Відомо, що зовнішньополітичні кроки президента Дмитра Медведева здійснювалися з урахуванням позиції Путіна. Це була зовнішня політика не стільки Медведева, скільки «тандему»⁴. Цілком зрозуміло, що Путін як складник «тандему», брав участь у цьому процесі, причому, можливо, відігравав вирішальну роль. Разом з тим слід очікувати зміни стилю, тому що Путін – інша людина; він вважає, що для того, щоб бути почутим, треба поводитися певним чином. Тобто риторика може стати жорсткішою. Про це він говорив час від часу, коли був прем'єр-міністром. Але по суті будь-яких кардинальних змін чекати не доводиться, тому що Путін, як свідчать його заяви, його програмна передвиборна стаття із зовнішньої політики⁵, вважає світ надто небезпечним і непередбачуваним. Міжнародне середовище є неконтрольованим

---

² *Владимир Путин* подписал Указ «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.kremlin.ru/acts/15256>

³ *Путин* обнародовал ориентиры новой внешней политики России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://businessfm.bfm.ru/news/2012/05/08/new-6.html>

⁴ Медведев: у меня с Путиным одинаковые взгляды на внешнюю политику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsland.ru/news/detail/id/959913/>

⁵ *Владимир Путин* «Россия и меняющийся мир» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://putin2012.ru/events/314>

і некерованим, а значить, будь-яка дія може викликати майже будь-який ефект, цілком непередбачуваний. Тому реальна зовнішня політика Путіна буде досить обережною. Вона визначатиметься головним принципом: не провокувати опонента і не ризикувати у власних діях. І перші зовнішньополітичні кроки та візити знову обраного глави Російської Федерації підтверджують прогнози експертів щодо головних трендів зовнішньої політики Володимира Путіна⁶.

Володимир Путін вперше отримав перемогу в умовах політичного протистояння, і цей факт матиме суттєві наслідки для російської політики. Світ і Росія, в якій він утретє став президентом, радикально змінилися порівняно з тим часом, коли його обрали вперше. І хоча російський опозиційний рух продемонстрував індиферентність опозиції до зовнішньополітичної проблематики, реакція основних зовнішніх партнерів на дії акторів російського політичного процесу вже позначилася. Надалі в умовах наростання внутрішньополітичного протистояння зовнішній тиск, спрямований на підтримку тих або інших політичних сил у Росії, посилюватиметься. Тому вибір російським керівництвом зовнішньополітичних кроків значно більшою мірою, ніж на початку минулого десятиліття, визначатиметься (або обмежуватиметься) внутрішньополітичними обставинами.

В указі «Про заходи з реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації» підтверджена не лише послідовність зовнішньої політики, а й визначені ті зміни, котрі прогнозували чимало експертів та оглядачів.

Путін задекларував намір «розширювати внесок Російської Федерації в миротворчі операції ООН», що можна вважати виразною заявою на розширення географії посередництва Росії та пов'язаною з ним військової присутності.

***Довідково.** У Міністерстві оборони РФ відповідно до завдань, нещодавно поставлених президентом Володимиром Путіним, розробляється новий план застосування Збройних сил поза межами Росії. Одна з країн, де можливі дії російських військ за кордоном, – Сирія. Деталі цього плану опрацьовуються з об'єднаним штабом Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), а також регіональної антитерористичної структури Шанхайської організації співробітництва (ШОС).*

---

⁶ *Первые* шаги Путина-президента на внешнеполитической сцене озадачили всех [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inopressa.ru/article/11may2012/inotheme/g8_obzor.html

На підтвердження цього генеральний секретар ОДКБ Микола Бордюжа заявив про можливість участі миротворчих сил ОДКБ у вирішенні кризи в Сирії. Про інтенсивну підготовку російських військ до подібних дій свідчать спеціальні програми підготовки повітряно-десантних військ, спецназу ГРУ і легких з'єднань Сухопутних військ і морської піхоти ВМФ Росії.

Для участі російських військ у діях поза межами країни, у тому числі в Сирії, потрібні політичне рішення керівництва Росії та відповідна резолюція Організації Об'єднаних Націй. Однак російські війська вже відпрацьовують навчальні миротворчі завдання як у складі можливих багатонаціональних сил, так і самостійно⁷.

Країни СНД залишаються одним із головних пріоритетів зовнішньої політики Кремля. Справа зовсім не в ностальгії за Радянським Союзом, а в економічних інтересах. Тому Путін бачить сенс у «різноплановій співпраці держав – учасників СНД» у будь-яких сферах, крім політичної, висуваючи як головне завдання Росії щодо СНД – реалізацію Договору про зону вільної торгівлі від 18 жовтня 2011 р. Це означає, що СНД більше не має політичних перспектив, залишаючись, у ліпшому разі, клубом за економічними інтересами. Сільсько-господарська й особливо промислова продукція, вироблена в Україні, Білорусі, Молдові, у країнах Закавказзя та Середньої Азії зазвичай «не дотягує» до європейських і світових стандартів, тому основним ринком її збуту ще довго буде Росія. Туди ж прагне потрапити основний потік трудових мігрантів із цих країн. Регулювання та унормування цього потоку – одне з непростих завдань нового президента РФ.

В. Путін підтверджує стратегічний курс Росії на «євразійську інтеграцію в рамках Митного союзу і Єдиного економічного простору Російської Федерації, Республіки Білорусь і Республіки Казахстан і створення до 1 січня 2015 р. Євразійського економічного союзу (ЄАС)» і супроводжує цей формат вимогою «зміцнення» ОДКБ і посилення «зовнішньополітичної координації» її членів, що звучить як вимога воєнно-політичного союзу для ЄАС.

Тобто не викликає сумніву й те, що Росія президента В. Путіна одночасно підсилюватиме свою воєнно-політичну присутність у СНД, особливо у країнах Середньої Азії⁸, активно використовуючи свої можливості у воєнно-політичних інститутах, таких як ОДКБ і ШОС.

---

⁷ *Сергей Коновалов*. Сирийское направление российских десантников [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/nvo/2012-06-06/1_siria.html

⁸ *Експерт*: Итоги визита Путина в Среднюю Азию – на южном направлении только риски и угрозы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/1578638.html>

Довідково. Створення Митного союзу і формування Єдиного економічного простору у складі Росії, Білорусі та Казахстану все частіше розглядається як проект, який має шанси на успіх. По-перше, світова економічна криза помітно знизила дієздатність головних світових гравців на пострадянському просторі. По-друге, як можна припустити, російсько-американське «перезавантаження» включало не афішоване сторонами розуміння, що активність США в питаннях, пов'язаних із політичним та економічним розвитком країн СНД, буде меншою, ніж при президенті Дж. Буші. Не визнаючи за Росією права на зону привілейованих інтересів, Сполучені Штати при Баракі Обамі, мабуть, не вважали за можливе занадто рішуче перешкодити зміцненню російських позицій на пострадянському просторі. По-третє, програма Європейського Союзу «Східне партнерство» так і не стала ефективним інструментом впливу на пострадянському просторі.

Окремо означеними В. Путіним як пункти зовнішньополітичного порядку денного РФ є питання статусу Придністров'я та Нагірного Карабаху, а також соціально-економічний розвиток Абхазії та Південної Осетії.

Новітні утворення на просторі СНД – як визнані (Абхазія та Південна Осетія), так і невизнані, але які чекають на визначення свого статусу – підкреслено заявлені окремим і важливим напрямом зовнішньої політики Росії.

Путін поєднує в основі підходів до придністровського врегулювання «особливий статус Придністров'я» і територіальну цілісність Молдови з її суверенітетом і нейтральним статусом. Це означає, що із втратою суверенітету й нейтралітету Молдовою Росія автоматично знімає із себе підтримку її територіальної цілісності. Це означає, що об'єднання Молдови з Румунією і вступ її до НАТО зумовлює незалежність Придністров'я як наслідок його «особливого статусу».

В останній зі своїх передвибірних статей, присвячених зовнішній політиці – «Росія і світ, що змінюється», В. Путін демонструє свою підтримку тих версій антикризових реформ та інституційної трансформації ЄС, що відстоюють Берлін і Париж. Їх реалізація допоможе закріпити німецько-французьке домінування в єдиній Європі. Припускається, що саме така трансформація надасть сприятливого впливу на відносини Росії та ЄС. Водночас Путін продовжує ставити цільові рамки відносинам Росії з Європейським Союзом, які самим ЄС уже були багато разів знехтувані: відміна віз при короткострокових

взаємних поїздках, рівноправ'я в новій базовій угоді та енергетично-му партнерстві з метою створення єдиного енергетичного комплексу Європи. Це означає, що нерівного торгу з ЄС заради міфічних вигод з боку Росії більше не буде. Наразі постає питання: чи готовий Євро-союз до розуміння цих обставин?

Визначальним чинником трансформації світової системи міжнародних відносин стає боротьба за глобальне лідерство між Сполученими Штатами і Китаєм. Центр тяжіння світової індустріальної та фінансової активності зрушується з Євро-Атлантики до Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР). АТР залишається цілком стабільною і порівняно економічно благополучною частиною світу, присутність у якій для Москви є найважливішою умовою успішного розвитку у XXI ст. Тому В. Путін підпорядковує політику Росії в АТР «прискореному соціально-економічному розвитку регіонів Східного Сибіру і Далекого Сходу» Росії.

На думку експертів, однією з головних зовнішньополітичних проблем для Володимира Путіна стануть відносини з Китаєм. У цьому контексті слід розглядати зусилля РФ щодо підвищення впливу Євразійського союзу як майданчика для розширення російських ринків⁹. Росії щодо Китаю потрібна дуже тонка і обережна дипломатія. Головною метою зовнішньої політики КНР як в Азії, так і в Африці є забезпечення китайської економіки необхідними ресурсами.

Головним вектором азіатської політики Росії найближчими роками буде зовсім не Близький Схід, а Китай, Індія, Південна Корея, інші країни АТР. Саме їм потрібні російська нафта і газ, а Росії – їх якісні й дешеві товари. До того ж Індія і Китай є найбільшими імпортерами російської зброї.

Наприкінці листопада 2011 р. тодішній президент Росії Д. Медведєв заявив про провал переговорів із США з питання спільної системи протиракетної оборони в Європі, одночасно оголосивши у відповідь про російські заходи військового характеру. У зовнішньополітичних орієнтирах В. Путіна заявлена робота, що пов'язана з договором про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь. На думку експертів, будь-яка детальна розмова стосовно системи ПРО почнеться не раніше лютого 2013 р., після інавгурації новообраного президента США¹⁰.

---

⁹ *Путин* обнародовал ориентиры новой внешней политики России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://businessfm.bfm.ru/news/2012/05/08/new-6.html>

¹⁰ *Противоракетная* оборона: противостояние или сотрудничество? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegie.ru/publications/?fa=48023&lang=ru>

Путін, як це зазначалося в його передвиборній програмі, остаточно поховав ідею «перезавантаження» відносин зі США, що так і не стало реальністю, нагадавши про невтручання у внутрішні справи, повагу до національних інтересів, неприпустимість «односторонніх екстериторіальних санкцій США проти російських юридичних і фізичних осіб», про неприйнятність для Росії нинішнього формату ПРО США.

Описані вище варіанти можливих дій Росії на міжнародній арені в період третього президентства Володимира Путіна виходять із припущення щодо відносно інерційного характеру трансформації світового порядку та зорієнтовані на помірну течію міжнародних процесів. Безперечно, що у випадку виникнення надзвичайних світових подій, на кшталт ескалації валютних воєн, серії дефолтів національних держав за суверенними борговими зобов'язаннями, нарешті, переростання напруженості на Близькому і Середньому Сході у великомасштабний військовий конфлікт, Росія буде вимушена переглянути власні зовнішньополітичні пріоритети.

2. ІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА РФ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Після президентських виборів у РФ обговорення зовнішньополітичної стратегії В. Путіна посіло одне з чільних місць у світовому інформаційному просторі. Перші зовнішньополітичні кроки нового президента після інавгурації підтвердили актуальність аналізу ситуації.

Основні положення офіційних матеріалів (програмні статті В. Путіна під час передвиборчої кампанії, виступи міністра закордонних справ С. Лаврова, доповідь про діяльність уряду у 2011 р. тощо) декларували наступність і послідовність основних принципів зовнішньої політики.

Одночасно безумовним пріоритетом було названо **зміцнення позицій Росії у світі через нову інтеграцію євразійського простору**. Саме поглиблення інтеграційних процесів на пострадянському просторі визначено основним завданням сучасної зовнішньої політики Росії та механізмом вирішення економічних проблем.

Варто зазначити, що за президентства Д. Медведєва оцінки впливу Росії на пострадянському просторі є доволі суперечливими. З одного боку, продовжилася фрагментація пострадянських теренів;

тривало зменшення політичного впливу Росії на сусідні країни та політику третіх сторін – США, Китаю, Євросоюзу, Ірану щодо держав пострадянського простору. Критично зменшилася роль існуючих інституцій, передусім СНД, їх відповідність політичним і міжнародним реаліям. Під час російсько-грузинського конфлікту була порушена недоторканість територіальної цілісності країн пострадянського простору.

З іншого боку, внаслідок зазначених подій та міжнародної кон'юнктури сформувалися умови для активізації реінтеграційної політики РФ. Так, російсько-грузинський конфлікт 2008 р. засвідчив ситуативне домінування РФ на пострадянському просторі, дозволив РФ заявити про наявність власних привілейованих інтересів у даному регіоні. Унаслідок проголошеного російсько-американського «перезавантаження» на невизначений термін відкладено питання євроатлантичної інтеграції України та Грузії, фактично припинив діяльність ГУАМ (єдине альтернативне інтеграційне утворення на пострадянському просторі). Світова фінансова криза та інституційні проблеми Євросоюзу істотно послабили можливості ЄС щодо підвищення ефективності політики сусідства та, зокрема, програми «Східного партнерства».

Реалізація російського проекту реінтеграції пострадянського простору передбачає кілька вимірів.

Внутрішній вимір спрямований на вирішення питань внутрішньої цілісності та стабільного розвитку всередині самої Росії. Зокрема, це такі питання:

- створення єдиного ринку місткістю близько 200 млн осіб;
- збереження та поповнення власної ресурсної бази РФ у спосіб отримання доступу до ресурсів інших держав;
- мінімізація взаємної конкуренції країн-учасниць об'єднання на світових ринках;
- доступ РФ до робочої сили та інтелектуальних ресурсів країн СНД;
- доступ РФ до системоутворювальних активів у галузях, що становлять стратегічний інтерес (ВПК, атомна енергетика, авіаційна і космічна промисловість тощо);
- стимулювання розвитку прикордонних територій РФ з метою утримання та протидії сепаратистським тенденціям в окремих регіонах (Калінінградська обл., Сибір, Башкирія, Татарстан, Далекий Схід);
- підвищення транзитного потенціалу РФ;
- підвищення безпеки кордонів РФ, передусім у регіоні Центральної Азії.

Міжнародний (регіональний) вимір спрямований на зміцнення РФ як самостійного центру впливу, що проводить суверенну міжнародну політику. Непевні результати «перезавантаження» із США, прохолодна реакція світової спільноти на проект нової архітектури європейської безпеки у вигляді Договору про європейську безпеку (ДЄБ) змусили Росію шукати для себе нові можливості на міжнародній арені.

Курс на реінтеграцію пострадянського простору зосереджує зусилля і ресурси РФ на просуванні інтересів у даному регіоні та одночасно готує основу для закріплення позицій Росії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (що також визначено одним із головних пріоритетів російської зовнішньої політики). При цьому РФ розглядає АТР як новий і перспективний центр світової економіки та політики.

Глобальний вимір полягає у тому, що, на думку експертів, уже у середньостроковій перспективі вдала політика регіонального лідерства РФ на пострадянському просторі може принести вагомий результат у вигляді формування інтегрованого не лише економічного, а й політичного союзу. Таке нове об'єднання цілком здатне претендувати на роль потужного полюса світової політики та економіки, важливої частини єдиного простору від Євро-Атлантики або Великої Європи до Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Проект Євразійського союзу. Ідея створення Євразійського союзу (ЄАС) є спробою сформулювати більш привабливу інтеграційну форму (особливо якщо зважити на модель Європейського Союзу та його базових цінностей свободи, демократії та ринкових засад). Вочевидь, ця теза розрахована передусім на країни, так чи інакше задіяні в європейських проектах, у першу чергу в межах «Східного партнерства». Разом з тим нинішня жорстка позиція Москви щодо неприйнятності для РФ поєднання Україною співробітництва з Митним союзом та укладанням ЗВТ з ЄС свідчить про певну антагоністичну конкурентність російського євразійського проекту відносно Європейського Союзу.

Крім того, існує низка моментів, без прояснення яких концепція ЄАС залишатиметься нечітким декларативним проектом, орієнтованим на «внутрішнього споживача».

1. Проект Євразійського союзу *потребує довготермінової стратегії*, а також розробки базових засад організації та розвитку інтеграційного об'єднання (проекти установчих документів, набір інституційних механізмів тощо).

2. Принциповим залишається *питання вибору інтеграційної моделі* майбутнього об'єднання: європейської (за прикладом ЄС) чи азіат-

ської (АТЕС). Європейська модель, що передбачає уніфікацію норм і стандартів, не відповідає особливостям євразійського простору (насамперед у плані ціннісних орієнтирів та свобод), тоді як азіатська концепція «відкритого регіоналізму» фактично нівелює геополітичне значення об'єднання.

3. Бачення перспектив Євразійського союзу як одного з провідних центрів глобального світу *виходить з передумови подальшого зростання привабливості економічної інтеграції* на пострадянському просторі. Проте нинішні економічні показники ефективності існуючих об'єднань (СНД, МС) є доволі суперечливими, а російський економічний ресурс поки демонструє тенденцію до скорочення¹¹.

4. Істотна *різниця між економічними потенціалами* Росії та інших країн пострадянського простору зумовлює різницю в інтересах сторін щодо розвитку даного інтеграційного проекту. Якщо основний інтерес РФ у даному випадку можна визначити як гео економічний (формування життєвого простору для збереження статусу великої держави, стійкого економічного розвитку тощо), то для інших держав основним інтеграційним мотивом є отримання певних економічних переваг (ціни на енергоносії, доступ на ринки тощо). Таким чином, залишається відкритим питання *фінансового донорства євразійського інтеграційного проекту і готовності РФ до цієї ролі*.

5. Нез'ясованість питання політичної організації Євразійського союзу породжує природну реакцію потенційних учасників ЄАС щодо недопущення політичного домінування Росії та *небажання національних еліт поступатися суверенітетом наднаціональним органам із очікуваним домінуванням у них РФ*.

Довідково. 19 березня 2012 року в Москві відбувся саміт ЄврАзЕС, де очікувалося прийняття рішення про перетворення співтовариства на Євразійський економічний союз. За даними ЗМІ, цього не сталося через жорстку позицію президента Білорусі О. Лукашенка, який не погодився з назвою «Євразійський економічний союз» (ЄАЕС), наполягаючи на Євразійському єдиному економічному просторі. Різниця є принциповою, адже створення Союзу означає надання більших повноважень надна-

---

¹¹ Zagorski A. Russia's Neighbourhood Policy // Russia – Insights from a changing country (ed. by Sabine Fischer). – EUISS, Report № 11, February 2012. – 56–64 pp. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/russias-neighbourhood-policy/>; *Российская экономика продолжает замедляться*, ИА Росбалт, 25.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru/business/2012/04/25/974253.html>

ціональним органам, що сприймається як загроза суверенітету. Так, російський варіант проекту містив положення про право Євразійського економічного союзу укласти з третіми країнами договори, що оформлюються рішенням Вищої євразійської економічної ради (до якої входять президенти). Білоруська сторона наполягала на дотриманні внутрішньодержавних процедур перед схваленням договорів вищим органом організації, тим самим зберігаючи можливість блокування рішення на національному рівні. («Коммерсант», 20.03.2012, № 48 (4833)).

Зовнішні чинники. Суттєвий вплив на реінтеграційні процеси на євразійському просторі матимуть **США**, насамперед у контексті запланованого завершення військової присутності в Афганістані у 2014 р.

Підвищена увага американської адміністрації до регіону Центральної Азії з початку 2000-х років була пов'язана з необхідністю забезпечення військової операції в Афганістані. Нині акцент робиться на необхідності протидії викликам і загрозам глобальної безпеки, що виходять із регіону, а саме:

- зростання нестабільності в Пакистані;
- посилення ймовірності індо-пакистанського конфлікту (ситуація ускладнюється наявністю ядерних арсеналів), що може поставити під загрозу американські бази в Пакистані;
- напруженість у відносинах Індії та Китаю;
- активність ісламістських рухів; наркотрафік тощо.

Визнаючи достатній потенціал впливу РФ у регіоні, США не посилюватимуть конфронтаційні настрої, схилиючись до рекомендацій сприяти розвитку таких структур безпеки в Центральній Азії та Каспійському регіоні, що сприйматимуться Росією як такі, що відповідають її інтересам¹².

Зараз зусилля американської дипломатії зосереджуються на активізації двостороннього співробітництва із центральньо-азіатськими країнами. Сполученими Штатами в регіоні створюється додаткова інфраструктура (як приклади можна навести будівництво масштабного військового тренувального центру «Каратаг» у Таджикистані, куди планується переведення частини американського контингенту з Афганістану; переговори щодо продовження роботи Центру транзитних перевезень «Манас» у Киргизстані після 2014 р.; неофіційні

¹² *Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests.* CRS Report for Congress. Congressional Research Service. March, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://openocr.com/document/RL30294/>

переговори із президентом Таджикистану Е. Рахмоном щодо відкриття бази, аналогічної «Манасу»).

Таким чином, США загалом зацікавлені у підтримці стабільності нинішніх режимів у державах Центральної Азії (ЦА), а додаткова присутність Росії у регіоні, спрямована на створення стабільного простору, для США набагато привабливіша, ніж розпад Таджикистану, Узбекистану або виникнення фактично некерованої ситуації. На думку американських експертів, адміністрації США не слід робити завчасних висновків щодо інтеграційних планів РФ до їх конкретизації, особливо зважаючи на співвідношення економічних і політичних цілей, а також ступінь свободи, яку Москва надасть своїм сусідам при прийнятті рішення щодо членства¹³.

Певним прихованим мотивом задекларованих інтеграційних устремлень РФ на пострадянському просторі можна вважати прагнення Росії обмежити дедалі зростаючий вплив Китаю в регіоні Центральної Азії (вже зараз КНР має більший обсяг зовнішньої торгівлі з Казахстаном, Киргизстаном і Таджикистаном, ніж Росія¹⁴, а ШОС став реальною платформою для регіональної інтеграції під проводом КНР).

Варто зазначити, що це відповідає інтересам США, де знову актилізувалося обговорення щодо необхідності обмеження доступу Китаю до ресурсів Центральної Азії та Сибіру, передусім у спосіб зближення Росії із західним співтовариством (таку тезу обстоюють, наприклад, З. Бжезінський та Е. Люттвак). Отже, невдовзі можна очікувати нового раунду політичних переговорів щодо розподілу сфер інтересів у ЦА.

Політика **КНР** у регіоні ЦА зумовлена пріоритетами внутрішнього розвитку – необхідністю підтримувати внутрішньополітичну стабільність (зокрема, ситуація довкола Сіньцзянь–Уйгурського автономного району), забезпечення стійкого економічного зростання завдяки розширенню виробництва та експорту товарів, а також імпорту вугледовної сировини та мінеральних ресурсів. Якщо у першій половині 2000-х років активізація Пекіна в регіоні ЦА була пов'язана із американською військовою присутністю та відповідним нарощуванням китайської економічної присутності, то друга половина 2000-х років позначилася входженням китайського капіталу у провідні сектори національних економік країн ЦА та енергетичною «прив'язкою» регіону до економіки КНР.

---

¹³ *Mankoff J.* What a Eurasian Union Means for Washington // The National Interest. April 19, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/commentary/what-eurasian-union-means-washington-6821?page=show>

¹⁴ *Торгово-экономическое* присутствие России и Китая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.easttime.ru/analitic/3/8/489.html>

Нині потужна присутність Китаю та китайського капіталу у зовнішньоторговельному балансі та стратегічних галузях економік країн регіону ЦА, а також наявність транспортно-комунікаційної інфраструктури, що пов'язує регіон із КНР, створили ситуацію, за якої китайський чинник набуває провідного значення для всього регіону, вже нині становлячи пряму конкуренцію російському впливу (*Додаток 1*).

Вартим уваги є планомірне нарощування впливу **Туреччини** на країни Південного Кавказу і Центральної Азії. Крім активного просування масштабних енерготранспортних проєктів (нафтопровід Баку – Тбілісі – Джейхан, із приєднанням у 2006 р. Казахстану; проєкт Транскаспійського газопроводу), Туреччина активно використовує у регіональній політиці тезу про спільність тюркського світу (використовуючи можливості таких організацій, як Тюркська рада, Агентство з тюркського співробітництва та розвитку (ТІКА), культурної організації ТЮРКСОЙ та ін.).

Поряд із цим особливістю ситуації в регіоні ЦА є активна діяльність одразу кількох регіональних організацій, які доповнюють конкуренцію між окремими державами за вплив у регіоні (наприклад, ОДКБ, ЄврАзЕС, ШОС та ін.), а також розвиток проєктів субрегіональної інтеграції, зокрема під проводом Казахстану (ідея Центральноазіатського союзу як субрегіонального альянсу з функціями міждержавного об'єднання)¹⁵.

Таким чином, затягування Росією реалізації євразійського інтеграційного проєкту може спричинити втрату нею позицій лідера на євразійському просторі.

3. ІНІЦІАТИВА РФ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЄВРАЗІЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ідея створення Євразійського союзу має певну історію. **По-перше**, автором ідеї ЄАС є президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв. У 1994 р. у залі Вченої ради Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова Н. Назарбаєв виступив з яскравою промовою про подальшу долю країн Співдружності і запропонував перспективу – формування Євразійського союзу, що повинен об'єднати по-

---

¹⁵ *Винокуров Е. Ю.* Динамика интеграционных процессов в Центральной Азии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpr.a.ub.uni-muenchen.de/20989/1/Dynamics_of_Integration_in_Central_Asia_rus.pdf

страдянські держави в ім'я гідного майбутнього. Завдяки інтеграційним ініціативам останнього часу, а саме створенню Митного союзу і швидкому запуску Єдиного економічного простору, пропозиція Назарбаєва стала більш ніж актуальною. Тобто услід за МС і ЄЕП Росія, Білорусь і Казахстан об'єднуються в Євразійський економічний союз, який ця «трійка» домовилася створити ще взимку минулого року¹⁶.

По-друге, аналіз матеріалів свідчить, що під час формування ідеї ЄАС була використана концепція професора Дипломатичної академії МЗС Росії, доктора політичних наук І. Панаріна (розміщена на його персональній інтернет-сторінці 27 травня 2009 р.)¹⁷.

Основні тези концепції І. Панаріна полягають у такому.

1. «Євразійський союз – добровільне міждержавне інтеграційне об'єднання країн Європи та Азії, що будують взаємовідносини на базі принципів діалогу та співпраці цивілізацій».

У Євразійському союзі повинен бути створений єдиний внутрішній ринок, зняті обмеження на вільне переміщення товарів, капіталів, робочої сили між країнами, утворена єдина валютна система (на основі російського рубля) з єдиною керівною державною грошово-кредитною установою».

2. У Євразійського союзу може бути дві столиці (північна – Санкт-Петербург, південна – Алмати).

Концепція враховувала, що «висунення власного геополітичного проекту вимагає одночасного створення потужних інформаційно-аналітичних та інформаційно-пропагандистських структур. Ідеться про комплексне інформаційно-аналітичне й ідеолого-проектне супроводження процесу формування Євразійського союзу. Для цього передбачається створення спеціального інформаційно-аналітичного механізму, який зможе виконувати організаційно-управлінські та інформаційно-аналітичні функції з формування нової політичної еліти Євразії, при плануванні ініціатив у Євразії, а також координувати їх здійснення. Можна було б умовно назвати його Євразійське бюро. Одна з головних функцій цього бюро – встановлення конструктивних комунікацій з глобальними керуючими суб'єктами світової політики та відстоювання своїх національних інтересів, а також ведення стратегічного інформаційного протидіювання».

---

¹⁶ *От Таможенного союза к Единому экономическому пространству* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.newsru.ua/finance/12jul2011/rwhiu.html>

¹⁷ *Создание Евразийского Союза – историческая необходимость* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://panarin.com/comment/1211>

Концепція передбачала наступні етапи створення Євразійського союзу.

1. Створення до 1 січня 2010 р. Координаційної інтеграційної групи зацікавлених держав СНД, що розробляє основні законопроекти про створення Євразійського союзу.

2. Об'єднання трьох держав (Росія, Білорусь, Казахстан) у міждержавне інтеграційне об'єднання Євразійський союз із 1 січня 2012 р.

3. Входження в Євразійський союз Вірменії, Киргизстану, Таджикистану та Узбекистану (до 30 грудня 2012 р.).

4. Приєднання до Євразійського союзу України, Молдови й Туркменистану (до 30 грудня 2014 р.). Поява третього центру Євразійського союзу – Києва.

5. Приєднання до Євразійського союзу Грузії, Азербайджану, Монголії (до 30 грудня 2016 р.).

6. Приєднання до Євразійського союзу низки інших держав (до 30 грудня 2020 р.). Потенційне виникнення четвертого центру Євразійського союзу – Белграда.

По-третє, план створення Євразійського союзу тодішній прем'єр-міністр Російської Федерації озвучив у липні 2011 р. в Москві під час Ділового форуму Митного союзу між Росією, Білоруссю і Казахстаном.

Стаття прем'єр-міністра Російської Федерації В. Путіна: «Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня», опублікована 3 жовтня 2011 р. у газеті «Известия»¹⁸, в концентрованій формі відображає ідею створення Євразійського союзу як принципово нового наднаціонального об'єднання на базі Митного союзу (МС) та Єдиного економічного простору (ЄЕП) із подальшим переходом до «більш тісної координації економічної та валютної політики».

Викладений у статті Путіна план цілком зрозумілий. Завдання-максимум: створення Євразійського союзу – «могутнього наднаціонального об'єднання», яке «змогло б стати одним із полюсів сучасного світу». І завдання-мінімум: ЄАС має послужити «свого роду центром подальших інтеграційних процесів»: «Ми вітаємо приєднання до нього інших партнерів, і передусім країн Співдружності. При цьому не збираємося будь-кого квапити або підштовхувати».

Очікувано позитивною була реакція з боку білоруського президента. 17 жовтня 2011 р. О. Лукашенко опублікував у російській газеті

---

¹⁸ *Путин В.* Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня / В. Путин // Известия. – 2011. – 3 октября.

«Известия» статтю «О судьбах нашей интеграции», яка стала відповіддю на статтю В. Путіна про інтеграцію на пострадянському просторі в межах Євразійського союзу. Керівник Білорусі підтримав ідеї, запропоновані прем'єр-міністром Росії¹⁹.

Підтримку ініціатива В. Путіна отримала і з боку президента Казахстану Н. Назарбаєва, зокрема у його статті «Евразийский союз: от идеи к истории будущего», надрукованій у російській газеті «Известия» 25 жовтня 2011 р.²⁰

Як вважають деякі російські експерти, при всій дипломатичній завуальованості формулювань, ініціатива В. Путіна – це російська відповідь на план *The New Silk Road*, що активно просуває США²¹ і, так би мовити, – це план м'якого повернення Росії до Центральної Азії²².

Українські дослідники зазначають, що запропонований Євразійський інтеграційний проект урахував прорахунки попередніх багатосторонніх інститутів пострадянського простору, їх низьку ефективність, необов'язковість виконання прийнятих рішень і зобов'язань. Характерною ознакою нового проекту є чітко сформульоване бачення мети, а також напрацьована за понад два роки існування Митного союзу нормативна база для широкоформатної економічної інтеграції²³.

Загалом, оцінки експертів щодо спрямованості ініціативи В. Путіна умовно можна звести до «геополітичного» («геоекономічного») і суто «політичного» характеру.

Оцінки та висловлювання за «геополітичною» («геоекономічною») ознакою зводяться до такого:

- пропозиція В. Путіна – це спроба відродження СРСР і створення навколо Росії «подушки безпеки»;

---

¹⁹ Лукашенко А. О судьбах нашей интеграции / А. Лукашенко // Известия. – 2011. – 17 октября.

²⁰ Назарбаев Н. Евразийский Союз: от идеи к истории будущего / Н. Назарбаев // Известия. – 2011. – 25 октября.

²¹ *The United States «New Silk Road» Strategy: What is it? Where is it Headed?* Sept. 29, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/e/rls/rmk/2011/174800.htm>

²² Панкратенко, И. Евразийский план Владимира Путина – борьба за Россию, борьба за Центральную Азию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.csef.ru/studies/politics/projects/about_national_idea/articles/1967/

²³ Толстов С. Перспективы евразийского интеграционного проекта / С. Толстов // Независимая газета. – 2011. – 31 октября; Шаповалова А. Возможности и перспективы Евразийского союза / А. Шаповалова. – 2011. – 29 декабря [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geopolitica.ru/Articles/1354/>; Пиган, М. За и против новой российской стратегии / М. Пиган. – 2011. – 20 ноября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/forum/rossija/76007>

- намагання Путіна стати «об'єднувачем земель радянських» може наштовхнутися на нерозуміння керівництва сусідів по СНД, а також змінити баланс сил усередині країни. Передбачається, що у потенційних членів Євразійського союзу гарантоване домінування Росії беззаперечно викличе невдоволення. Якщо щодо ЄС говорить про домінування однієї з держав недоречно, то щодо Євразійського союзу і масштаби ринків, і масштаби ВВП Росії та будь-якого іншого потенційного учасника не порівнювані;

- плани Путіна можуть наштовхнутися на жорсткий супротив деяких із потенційних партнерів Євразійського союзу через те, що вони більш орієнтовані на встановлення тісніших зв'язків із Європою;

- головною потенційною вигодою від Євразійського союзу для сусідів Росії, передусім для центральноазійських країн, є можливість використовувати воєнний потенціал РФ для подолання загроз внутрішньої нестабільності й недопущення повторення «арабської весни»;

- йдеться, скоріш, не про відновлення радянської імперії, а про пошук відповіді на китайську конкуренцію не лише у Центральній Азії, а й у ШОС.

Таким чином, ініціатива В. Путіна розглядається в цілому як новий геополітичний проект, а отже, аналізуються його життєздатність і перспективи створення.

Оцінки та висловлювання за «політичною» ознакою зводяться до такого:

- В. Путін окреслив свій майбутній президентський курс, і це його довгострокова стратегія;

- враховуючи менталітет росіян, ідея Євразійського союзу є спробою перенести увагу з проблем внутрішньої політики, передусім соціального характеру, що безумовно турбують і розпорошують виборців, на проблеми зовнішньої політики, які зазвичай об'єднують росіян;

- в окремих оцінках наголошується, що попередньо положення, запропоновані у статті Путіна, не обговорювалися з Білоруссю, Казахстаном чи будь-якою потенційною країною-учасницею, а просто проголошувалися від їх імені;

- деякі аналітики вважають, що запропонований проект є виключно політичним, життєспроможність та економічна ефективність його є малоімовірними;

- на пострадянському просторі існує набір корумпованих автократій з різними економіками – як за ступенем ринковості, так і за загальним рівнем економічного розвитку. Таким чином, і політична, і еконо-

мічна основа в гіпотетичного Євразійського союзу слабка. При цьому жоден з авторитарних режимів не є ефективним авторитаризмом, таким як Китай, а неефективні авторитаризми не можуть бути підсумовані в суперефективний інтеграційний простір.

З точки зору «політичного» характеру Євразійський проект виконував роль програми наступного президента Росії.

У **проросійських виданнях** домінувала думка про те, що РФ пропонує саме те, що може зруйнувати світове панування Заходу – «модель потужного наднаціонального об'єднання, яке здатне стати одним із полюсів сучасного світу і при цьому грати роль ефективної «зв'язки» між Європою і динамічним Азіатсько-Тихоокеанським регіоном.

Слова Путіна про конкурентоспроможність ЄАС «в індустріальній і технологічній гонці, у змаганні за залучення інвесторів, за створення нових робочих місць», про здатність цього об'єднання «поряд з іншими ключовими гравцями і регіональними структурами – такими як ЄС, США, Китай, АТЕС – забезпечувати стійкість глобально-го розвитку» – тривожний сигнал для західних політиків.

Також робилися висновки про те, що: 1) Росія хоче будувати відносини з ЄС із позиції лідера пострадянського євразійського блоку, збільшуючи завдяки цьому засоби для досягнення поставленої мети при веденні переговорів; 2) Росія бажає зав'язати контакти країн блоку з Європою на структури Євразійського союзу, а фактично на Москву, і перешкодити здійсненню їх безпосередньо на рівні конкретних держав; 3) Росія намагається довести, що країни ЄАС могли б мати більш ефективний доступ до європейських технологій та ринків (у т. ч. ринків енергоносіїв) саме завдяки Євразійському союзу.

Серед **західних експертів і ЗМІ** превалує думка про те, що ідея Путіна спрямована на створення організації на зразок СРСР, яка має на меті протистояти впливу США, ЄС та країн Азії. Вони приділили увагу аналізу реальності запропонованої концепції з огляду на сприйняття її країнами, які мають увійти в це об'єднання.

Західні експерти наголошують на тому, що без України цей союз не відбудеться, і як аргумент неучасті України в цьому об'єднанні наводять думку про те, що Президент В. Янукович демонструє вірність прозахідному курсу», «у той час як Росія, Білорусь і Казахстан уже створили економічний альянс, а Киргизстан і Таджикистан планують до них приєднатися» (*Associated Press*, 4 жовтня 2011 р.). Додатковим чинником, що підтверджує сказане, називалося невдоволення українського Президента тиском, що чиниться на нього російською стороною з приводу приєднання Києва до Митного союзу. Робиться

висновок, що прозахідним курсом, якого неухильно дотримується Україна, Президент В. Янукович «розвіює російські надії» на тіснішу інтеграцію на пострадянському просторі.

Аналізуючи перспективи вступу Білорусі в Євразійський союз, журнал *Forbes* (6.10.2011) назвав цю країну потенційно найслабкішим партнером. Життєздатність влади О. Лукашенка, на думку автора, сьогодні безпосередньо залежить від обмежень в економіці та ступеня її підконтрольності. Тому білоруський президент не зацікавлений у суттєвій відкритості свого внутрішнього ринку²⁴.

Як доказ була наведена ситуація, що виникла в червні 2011 р. Керуючись національними інтересами, О. Лукашенко своїм рішенням ввів обмеження на імпорт нафтопродуктів і продуктів харчування. Москва розцінила цей крок як грубе порушення принципів Митного союзу, згідно з яким такі рішення повинні ухвалюватися на наднаціональному рівні. Захід визнав виниклу суперечку свідченням загальної неспроможності Митного союзу.

На фоні загалом негативної оцінки запропонованого Путіним проекту журнал *Forbes* (6.10.2011) одним із «позитивних» наслідків створення Євразійського союзу назвав те, що розширення економічної відкритості, про яку йдеться в концепції Путіна, неминуче призведе до ослаблення «гіперцентралізованої» політичної системи.

Щодо зацікавленості в участі у Євразійському союзі Казахстану, західні експерти наголошували на тому, що президент країни Нурсултан Назарбаєв є «давнім і перевіреним» прихильником більш тісної співпраці між країнами колишнього СРСР. Водночас *The Telegraph* (5.10.2011) посилався на висловлювання представників казахстанського уряду, що побажали залишитися невідомими, про суттєві розбіжності між Москвою і Астанною.

Найбільші скептики чергової пострадянської інтеграції, спираючись на висловлювання представників бізнесу та населення в Білорусі та Казахстані про те, що нове об'єднання поки що нічого, крім проблем, їм не принесло, прогностують велике білорусько-казахстанське «гальмування» у створенні чергового союзу. Тиск із Москви буде досить сильним, вважають у Мінську, адже не дарма свій перший візит президент Росії В. Путін здійснив до Мінська, а потім до Казахстану. Тому євразійська інтеграція залишається для нього пріоритетом.

---

²⁴ *Ходасевич А.* Совет в Вискулях / А. Ходасевич // Независимая газета. – 2012. – 15 мая.

4. ПОЛІТИКА РФ ЩОДО ЦЕНТРАЛЬНОАЗІАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Центральноазіатський регіон (ЦАР) займає поєднуюче положення між західною і східною частинами Євразії й проміжне – між розвиненою Північчю й Півднем, що розвивається. Географічне розташування Центральної Азії визначає її геополітичні вектори, а саме: на сході – Китай і країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, на півдні – Афганістан і країни Близького та Середнього Сходу, на заході – Кавказ і Туреччина із виходом до Європи й на півночі – Росія. ЦАР, один із найбагатших на природні ресурси регіонів світу, до останнього часу не викликав значного інтересу з боку провідних світових гравців, таких як США чи Євросоюз. Пояснювалося це перманентними проблемами регіону, його конфліктогенністю, а також значним впливом такого вагомого актора, як Росія. Наразі РФ, маючи свої внутрішні проблеми, не приділяла достатньої уваги країнам ЦА і не мала розробленої власної стратегії в цьому регіоні. Водночас просторове положення та ресурсні багатства роблять сучасний регіон ЦА важливим театром світової політичної гри.

Після отримання незалежності центральноазіатськими країнами *політика Російської Федерації щодо цього регіону пройшла кілька етапів:*

1) початок – середина 90-х років ХХ ст. – характеризувався відходом Росії від Центральноазіатського регіону, який тоді сприймався нею як «додатковий тягар», що потребував значних економічних витрат, які Росія на той час не могла забезпечити;

2) кінець 90-х років ХХ ст. – позначився виробленням РФ нових зовнішньополітичних підходів загалом і щодо Центральної Азії як складника пострадянського простору зокрема. Увага до ЦАР стала складником загального плану Росії з посилення свого міжнародного статусу за допомогою відновлення її ролі як центрального гравця на пострадянському просторі;

3) 2000–2010 рр. – після приходу до влади В. Путіна характеризувався цілеспрямованими зусиллями по залученню регіону до політичної орбіти Москви з метою кардинального посилення міжнародних позицій РФ;

4) з 2010 р. по сьогоднішній день – відзначається продукуванням з боку керівництва Росії нових ініціатив щодо пострадянського простору взагалі та Центральної Азії зокрема. На думку аналітиків, це

пов'язано з намірами РФ перейти до більш практичних форм російської присутності у Центральній Азії завдяки вирішенню більш конкретних завдань зовнішньої політики та за рахунок відпрацювання нових схем і алгоритмів економічної співпраці.

За час, що минув після становлення РФ і центральноазіатських республік як окремих держав, Росією не була вироблена центральноазіатська стратегія, яка б чітко визначила роль і місце регіону в системі національних інтересів РФ. Зацікавленість Росії щодо співробітництва із країнами регіону була переважно визначена військовою та безпековою сферами, а також паливно-енергетичним сектором і збереженням російської монополії у транспортуванні енергоресурсів регіону. Ця розглядалася Росією як регіон, у якому (і завдяки якому) вона могла б посилити свою вагу як євразійська регіональна супердержава.

Водночас держави ЦА у 90-х роках у відповідь на відсторонення Росії від проблем регіону почали власний пошук нових напрямків міжнародної взаємодії. Період спочатку послаблення відносин Росії з регіоном, а пізніше її намагання здійснювати політику «домінування» породили недовіру до РФ з боку центральноазіатських держав. Тому вони почали розбудову багатовекторної зовнішньої політики. На сучасному етапі твердження про орієнтацію країн Центральної Азії виключно на якийсь один «центр сили» втратив свою актуальність. Країни орієнтуються переважно на свої власні інтереси. Передусім, це стосується Казахстану, Узбекистану й Туркменистану, що мають значні запаси енергоносіїв, а також є характерним і для Киргизстану й Таджикистану, значно слабкіших в економічному і сировинному плані. Співробітництво з «центрами сили» базується на прагматичних інтересах досягнення короткострокових і перспективних цілей розвитку як самих держав, так і виходу на міжнародну арену, розвитку дво- та багатостороннього співробітництва різних форматів, тобто для регіону характерна тенденція до прагматизації в розбудові відносин.

Нині можна *зазначити наступні стратегічні плани РФ щодо регіону:*

- у довгостроковій перспективі Росія намагатиметься отримати доступ до джерел енергоносіїв у басейні Каспійського моря та в Центральній Азії. Негативний вплив на цей процес у середньостроковій перспективі матимуть ситуація в Іраку й Афганістані, конфлікти на Близькому і Середньому Сході;

- Росія докладатиме значних зусиль для розвитку потенціалу регіональної та субрегіональної інтеграції та координації на просторі СНД в межах організації СНД, а також Організації Договору про колективну

безпеку і Євразійського економічного співтовариства, а в майбутньому – Євразійського союзу. ОДКБ розглядається Росією як головний міждержавний інструмент, що має протистояти регіональним викликам і загрозам воєнно-політичного і воєнно-стратегічного характеру, включаючи боротьбу з незаконним обігом наркотичних і психотропних речовин;

- продовжуватиметься зміцнення Євразійського економічного співтовариства як ядра економічної інтеграції, інструменту сприяння реалізації крупних водно-енергетичних, інфраструктурних, промислових й інших спільних проєктів, насамперед регіонального значення;

- використовуватиметься подальше зміцнення політичного потенціалу Шанхайської організації співробітництва, стимулювання у її межах дій, спрямованих на зміцнення взаємної довіри і партнерства в Центральноазіатському регіоні.

Про активізацію політики Росії на просторі СНД свідчать передвборча програма В. Путіна та указ «Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації» від 7 травня 2012 р., що був виданий одразу після його приходу до влади. У них робиться наголос на необхідності інтеграції країн СНД і створення Євразійського союзу, вагомим складником якого є країни ЦА. В указі наголошується на необхідності «розглядати розвиток багатосторонньої взаємодії й інтеграційних процесів на просторі Співдружності Незалежних Держав як ключовий напрямок зовнішньої політики Росії».

На сучасному етапі присутність у регіоні **Китаю** як рівноцінної, а у більшості випадків як переважаючої у політичному та економічному плані сили, спонукає Росію використовувати Захід як геополітичну противагу для стримування зростаючих амбіцій Пекіна. Водночас вона проводить стратегію «стримування» західного впливу у регіоні, використовуючи для цього проблемні питання у відносинах США і ЄС та країн регіону (як, наприклад, реакцію на події 2005 р. у Анджані та ін.). Росія не виступає проти авторитарності режимів регіону, що надає їй деякі переваги у відносинах із державами регіону, на відміну від західних країн (які цей фактор часто використовують для тиску на країни регіону при вирішенні актуальних для себе питань).

Відносини з країнами регіону у Росії розвиваються переважно на двосторонньому рівні, однак вони не є рівнозначними. Найбільш активним партнером РФ у регіоні є Казахстан. Сфера їх співробітництва розповсюджується не тільки на торговельно-економічні відносини, а й на сферу інтеграційних проєктів, більшість з яких були започатковані у ЦА саме з ініціативи Казахстану. Найбільш проблемним є Узбекистан.

Разом із домінуючими енергетичними та безпековими сферами взаємодії *Росія співробітничає з країнами регіону також у наступних галузях:*

- уран – посилення інтеграції ядерних ресурсів між РФ і Казахстаном і створення спільних підприємств для видобутку, переробки, а також будівництва реакторів;
- енергомережі – спільні проекти в розвитку енергосистеми та постачання електроенергії за межі регіону;
- гідроенергетика – участь РФ у фінансуванні ГЕС, що будуються у регіоні (як то ГЕС Сангтуда в Таджикистані та ГЕС Камбарата у Киргизстані);
- будівництво (переважно на території Казахстану);
- телекомунікації (особливо мобільна телефонія);
- транспорт (вантажоперевезення);
- банківська сфера;
- військово-промисловий комплекс;
- окремі сфери сільського господарства. Пріоритет – зернові (Казахстан).

Однак слід зазначити, що Росія у сфері видобутку і транспортування енергоносіїв здійснює політику, яка не передбачає вкладення коштів у регіоні в будівництво заводів з переробки сировини та виробництва продукції з високою доданою вартістю. Зазначена політика орієнтована на те, щоб закріпити регіон у якості експортера сировини, а це орієнтовано переважно на політичні, а не на економічні інтереси Москви. Така політична лінія характерна для більшості сфер взаємодії РФ із країнами регіону.

На сучасному етапі, зважаючи на значне посилення впливу Китаю, а також США, ЄС, зростаючі можливості Туреччини, Індії та інших держав і структур, можна говорити про те, що роль Росії має тенденцію до перетворення на «одну із багатьох» держав впливу в регіоні.

5. ПОЛІТИКА РФ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ

Формування і реалізацію активної зовнішньої політики РФ на пострадянському просторі проголошено одним із пріоритетів третього президентства В. Путіна.

Особливої уваги заслуговує рішення Кремля від 2.08.2012 р. Так, управління справами президента Росії має намір купувати аналітичні

матеріали про основні напрями політики на пострадянському просторі. Зокрема йдеться про матеріали щодо зовнішньополітичного курсу держав Закавказзя та можливості розширення присутності російського капіталу в Азербайджані, Вірменії, Грузії з урахуванням реалізації національних інтересів Росії²⁵.

Південний Кавказ охоплює Азербайджан, Вірменію, Грузію, а також Туреччину та Іран, що мають з ними спільні кордони. Цей регіон – один із найскладніших у плані захисту і реалізації національних і геополітичних інтересів Росії. Це пояснюється низкою чинників – історичних, етнічних, конфесійних, політичних²⁶.

Кавказ взагалі і Північний Кавказ зокрема, з геополітичної точки зору розглядається як найуразливіше «м'яке підбрюшся» Росії. Тут усе ще діють чеченські сепаратисти, міцні позиції має ісламський фундаменталізм, гліють вогнища міжнародних конфліктів, звідси походить загроза тероризму. Нові держави Закавказзя (Азербайджан, Вірменія, Грузія) орієнтуються на Захід і своїх південних сусідів, дистанціюючись (різною мірою) від Росії²⁷.

Регіон може стати важливим транснаціональним транспортним вузлом по лінії Схід – Захід і Північ – Південь, а за запасами вуглеводневої сировини і розвитком комунікацій – певною альтернативою нафтовидобувним країнам Перської затоки.

Загалом Кавказ перетворився на один із найважливіших центрів світової політики, де стикаються локальні, регіональні і глобальні інтереси. Тут борються за вплив Росія, США, країни Західної Європи, а також Туреччина й Іран. Кавказ у політичному плані неоднорідний. Північний Кавказ – складник Російської Федерації. Закавказзя як складник Південного Кавказу представлене трьома незалежними, загально визнаними державами – Азербайджанською Республікою, Республікою Вірменією і Республікою Грузією.

На геополітичну ситуацію в Кавказькому регіоні активно впливають дві найбільших суміжних із ним держави – Іран і Туреччина. Суперництво між Росією, Туреччиною і Іраном, а останнім часом і ЄС та США за сфери впливу і контроль над експортними потоками енергії багато в чому визначає характер відносин на Кавказі.

---

²⁵ *Кремль* купит аналитику о последствиях федерализации Украины, внешней политике стран Закавказья и среднеазиатских элитах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/1557885.html>

²⁶ *Геополитика: учебник* / под общ. ред. В. А. Михайлова; отв. ред. Л. О. Терновая, С. В. Фокин. – М.: Изд-во РАГС, 2007. – 368 с.

²⁷ *Хохлов Л.* Современные геополитические вызовы России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ru.journal-neo.com/node/15723>

Розпад СРСР і утворення нових незалежних держав відкрив перед Заходом довгострокові геополітичні перспективи проникнення в райони Закавказзя, які раніше були недоступні. Інтерес, що постійно підігривається, до вуглеводневих ресурсів Каспію і Центральної Азії додав додатковий імпульс для участі Заходу в політичних процесах у регіоні.

Активність проявляють США. Вони оголосили Закавказзя зоною своїх життєвих інтересів. Свою політику в Закавказзі проводять країни – члени ЄС. Євросоюз реалізує проект *TRACECA (Transport Corridor Europe Caucasus Asia)* – Транскавказький Євроазіатський транспортний проект, що передбачає надання фінансового і технічного сприяння країнам Закавказзя і Центральної Азії у створенні транспортного коридору Європа – Чорне море – Закавказзя – Каспійське море – Центральна Азія. Ключове значення надається експортному нафтопроводу Баку – Тбілісі – Джейхан.

Разом з тим у геополітичному ракурсі існує принаймні дві проблеми: транспортування каспійської нафти (тут жорстка конкурентна боротьба між Азербайджаном, Грузією, Іраном, Казахстаном, Росією, США, Туреччиною, Україною) і військово-політичної орієнтації закавказьких держав.

Що стосується першої проблеми, то існують різні проекти її розв'язання – і в обхід Росії, і з її участю. Це залежатиме не лише від економічної доцільності, а й від політичної орієнтованості учасників проектів.

Що стосується військово-політичного аспекту взаємостосунків країн Закавказзя всередині і зовні, то тут слід зазначити інтерес НАТО, що помітно зростає, до цього регіону. *Питання про розміщення на території Закавказзя військових баз НАТО або іншої позарегіональної держави Росія розглядає як прямий виклик своїм національним інтересам*, як недооцінку її спроможностей і потенціалу.

Крім того, *воєнно-політичні плани Москви на пострадянському просторі піддаються ревізії з боку союзників*. Продовжуються переговори про використання військових баз і об'єктів на території колишніх радянських республік. Домовленості можуть привести до збільшення військових витрат РФ, а також погіршення геополітичних позицій Росії. Це відбудеться, судячи з інформації, що надходить із дипломатичних джерел, найближчим часом, при підписанні договорів про пролонгацію використання військових баз і об'єктів Росії в Киргизстані, Таджикистані та Азербайджані.

Стає реальністю нова конфігурація військово-політичних відносин Росії з колишніми радянськими республіками, коли на зміну принципам

*дружби і довіри приходять жорсткий прагматизм і матеріальна зацікавленість*²⁸.

Намагаючись досягнути певних цілей у політиці, Росія активно використовує різні методи і засоби. Особлива увага при цьому приділяється інформаційному забезпеченню і супроводу зовнішньополітичних кроків. Такі кроки, як правило, мають наступальний, а іноді і провокативний характер. Свідченням цього є останні заяви з боку Росії відносно політики України на Південному Кавказі. Зокрема, щодо участі України в Південно-Осетинському конфлікті у 2008 р.²⁹, або у нелегальних поставках зброї у Вірменію³⁰.

Стратегічне значення Вірменії при нинішній розстановці сил у регіоні не обмежується такими чинниками, як розміри території, чисельність населення, економічні ресурси. Як найважливіша частина Закавказзя, **Вірменія** через своє географічне і геополітичне положення, особливості історичних зв'язків з Росією може при правильній організації взаємодії стати не лише союзником РФ, але і *висунутим далеко на південь стратегічним плацдармом російського впливу на Кавказі*.

Важливим чинником, що зумовив міцні основи для російсько-вірменської співпраці на певну перспективу, *залишається традиційна недовіра Вірменії до Туреччини*. Вірменія не має дипломатичних відносин із Туреччиною, що створює для неї суттєві економічні проблеми і, на думку західних держав, перешкоджає реалізації найбільших транспортних і трубопровідних проектів між Європою і Азією.

Особливе місце в регіональній політиці Вірменії займають відносини з **Іраном**³¹. Їх розвиток показав, що Іран зацікавлений у зміцненні Вірменії як самостійної, незалежної і самодостатньої держави, здатної стати довгостроковим партнером Ірану в його регіональному суперництві з Туреччиною та її новим союзником **Азербайджаном**. Незважаючи на тісні воєнно-політичні відносини з Росією, активно розвиваються зв'язки Вірменії з провідними західними країнами (Велика Британія, Франція і США), проте Вірменія вимушена вибирати між США і Росією.

---

²⁸ Мухин Владимир. Оборонная недостаточность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/cis/2012-08-20/1_oborona.html

²⁹ Стрілецький Олексій. Українські найманці в Грузії – це реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/news/520042-ukrainskie-naemniki-v-gruzii-eto-realnost.html>

³⁰ Мамедов Сохбет. «Смерчи» по сходной цене / Сохбет Мамедов, Светлана Гамова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/cis/2012-08-17/1_smerch.html

³¹ Дургарян Юлия. Армяно-иранские отношения: много общего, но мало совместного [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evrazia.org/article/2060>

На думку політологів, вірменська сторона повинна визнати комерційні й інші інтереси США в регіоні. Вони вважають, що Вірменія близька з Росією, але вона також близька із США, Європою, Іраном і Китаєм. *Проте Вірменія залишається надійним, стабільним і перспективним союзником і геополітичним партнером Росії на Південному Кавказі.*

Реалізуючи власну політику на Південному Кавказі, керівництво Російської Федерації враховує, що в умовах проникнення НАТО на пострадянський простір, експансіоністської політики Туреччини на Кавказі, Вірменія об'єктивно стає визначальним для Росії форпостом впливу в одному з найбільш суперечливих і геополітично важливих регіонів³².

На Південному Кавказі Азербайджан, підтримуючи добрі відносини з Росією, тим не менше дистанціюється від неї. Як енергоекспортер Баку може дозволити собі самостійне позиціонування в регіоні. Внутрішньополітична ситуація в Азербайджані, де немає суттєвого розколу еліт, поки стабільна, якщо не відбудеться втручання ззовні. Баку вдалося збудувати рівні відносини з усіма своїми стратегічними партнерами – Туреччиною, США, Євросоюзом, Росією. Внутрішньополітичної стабільності в Азербайджані сприяє володіння нафтогазовими ресурсами, що ставить його у значно вигідніше положення порівняно з Вірменією і Грузією.

Останнім часом почастишали заяви Баку про готовність добиватися перемоги над Вірменією військовим шляхом. Але шанси Азербайджану повернути собі Карабах оцінюються експертами як незначні. Вірменії вдається підтримувати певний військовий паритет з Азербайджаном. Крім того, у разі конфлікту вона може розраховувати на підтримку Росії та ОДКБ, до якої Азербайджан не входить³³.

Сподівання на те, що НАТО або Туреччина підключаться до військових дій на стороні Баку, примарні: НАТО не заступилася навіть за більш дружню для нею Грузію в серпні 2008 р., а у Туреччини вистаєає проблем із власним курдським сепаратизмом і небезпечними подіями, які вже другий рік тривають у Сирії й перейшли между громадянської війни. *Потрібні значно вагоміші підстави для того, щоб обидві ці сили, в цілому зацікавлені у взаємодії з Росією, залучилися до справ Південного Кавказу.*

³² *Койбаев Борис.* Россия и Южный Кавказ: геополитика и проблемы безопасности» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kavkaz-lab.ru/index.php/analytics/91-kbg>

³³ *Войны 2012: Узбекистан? Таджикистан? Иран? Карабах?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.eurasianet.org/node/59087>

Москва, виступаючи проти військового вирішення Карабахського конфлікту, незмінно виявляє готовність стати гарантом майбутніх мирних домовленостей між Вірменією і Азербайджаном³⁴.

Зовнішньополітична стратегія Азербайджану – це відновлення територіальної цілісності країни і протидія воєнно-політичній співпраці Росії та Вірменії з опорою на США, Туреччину і впливові міжнародні організації. Тобто очевидним є *намір збудувати регіональну систему безпеки з підключенням США, НАТО, Євросоюзу, Туреччини, в якій Росії не відводиться роль головного гравця*. Каталізатором такого процесу є каспійська нафта і **TRACECA**.

Водночас Азербайджан не відкидає убік історичні зв'язки з Росією і вимушений зважати на її стратегічну роль та інтереси в регіоні, проте «не за рахунок власного суверенітету». *Перспектива російсько-азербайджанських відносин залежатиме від вирішення проблеми Нагірно-Карабахського конфлікту і викликаних ним наслідків*. За оцінкою азербайджанської сторони, Росія в урегулюванні конфлікту поки віддає перевагу одностороннім (провірменським) інтересам³⁵.

Що стосується інших напрямів зовнішньої політики Азербайджану, то перед республікою відкриваються додаткові можливості активізувати свою участь у вирішенні міжнародних проблем завдяки обранню Азербайджану 24 жовтня 2011 р. непостійним членом Ради Безпеки ООН.

Для Росії Азербайджан залишається не потенційним воєнно-політичним плацдармом, а передусім цінним торговельним партнером і найважливішим складником нових транспортних коридорів Північ – Південь, які пов'язують її з Іраном і країнами Південної Азії.

Після збройного конфлікту у 2008 р. проблемним для політики Росії є грузинський напрям. Війна призвела до фактичного виходу із складу **Грузії** Абхазії та Південної Осетії. Переговори щодо урегулювання конфліктів, незважаючи на посередницькі зусилля Росії, ООН і ОБСЄ, не зближують позиції сторін із принципових питань³⁶.

Тим не менше, на думку більшості аналітиків, результатом перегляду принципів двосторонніх російсько-грузинських відносин буде

---

³⁴ *На встрече* глав МИД Азербайджана и Армении в Париже Баку вновь обозначил свою позицию – МИД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trend.az/news/karabakh/2038413.html>

³⁵ *Асаров Борис*. Смена парадигмы: Нагорный Карабах vs Южный Азербайджан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.regnum.ru/news/polit/1538412.html

³⁶ *Крылов Александр*. Политика России на Южном Кавказе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kavkazoved.info/news/2012/01/18/politika-rossii-na-juzhnom-kavkaze.html>

реалізація пропозиції грузинського уряду щодо мирного врегулювання грузино-абхазького конфлікту, в якому Абхазія розглядається як суверенна держава у складі незалежної Грузії.

Що стосується Південної Осетії, то Росія, у світлі останніх подій, готова істотно змінити свою політику відносно південно-осетинської проблеми: тобто в принципі підтримати ідею возз'єднання двох державних утворень – Північної і Південної Осетії.

У зовнішньополітичному плані грузинське керівництво демонструє стійкий намір прямувати до зближення із Заходом, інтеграції в європейські структури, прагнення стати повноправним членом атлантичної системи безпеки.

Не маючи у своєму розпорядженні значних власних ресурсів розвитку, грузинські еліти намагаються використовувати як ресурс геостратегічне положення країни у Закавказзі, її можливу роль як елемента міжнародних транскавказьких транспортних магістралей. Завершений підготовчий етап інтеграції Грузії в систему НАТО (програма «Партнерство заради миру»). З урахуванням позиції Вірменії та Азербайджану *НАТО робить основну ставку в політиці проникнення в Закавказзя на Грузію.*

Слід зазначити, що деякі грузинські політики, усвідомлюючи сучасні реалії, схильні робити цілком адекватні висновки. Зокрема, є розуміння, що Америка не вступатиме в конфронтацію з Росією через Грузію, Абхазію та Південну Осетію. Також очевидно, що для прийняття країни в НАТО необхідно налагоджувати мирні взаємовигідні відносини з Росією. Існує думка, згідно з якою кращий шлях для Грузії у пошуках свого місця в новому світопорядку – це отримання статусу нейтральної держави.

Ситуація ускладнюється тим, що Росія розглядає Грузію як зону своїх життєво важливих інтересів. Факт кількавікового перебування Грузії у складі Російської імперії та СРСР вносить до порядку денного питання про подолання тих самих неоімперських амбіцій, в наявності яких не раз звинувачували Москву в ближньому і далекому зарубіжжі³⁷.

Одним із наслідків розпаду СРСР та утворення на його території нових незалежних держав став розвиток багатопланових і тісних зв'язків Туреччини з державами Південного Кавказу і Центральної Азії. Головним напрямом є торговельно-економічна співпраця, яка із са-

---

³⁷Бахтурідзе Зейнаб. Россия – Грузия: в новом измерении. Поиск актуальной парадигмы международных отношений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vpk-news.ru/articles/9151>

мого початку здійснювалася при тісній взаємодії турецької держави і приватного сектору.

Туреччина впродовж двох десятиліть тісно співробітничає з новими пострадянськими державами Південного Кавказу і Центральної Азії з тюркомовним населенням, використовуючи для поширення там свого впливу ідеологію пантюркизму. Туреччина змогла за минулі понад два десятиліття зайняти в цих країнах достатньо міцні позиції у промисловості, переважно легкій, і в наданні будівельних послуг, у сферах освіти і обслуговування. Діставши доступ до нафтогазових ресурсів Каспію, ставши головним транзитером з доставки нафти і газу на європейський ринок, вона у цій сфері конкурує з Росією, активно підтримуючи ініційований Євросоюзом проект газопроводу «Набукко» та будівництво трансанатолійського газопроводу.

Інтеграційні амбіції Туреччини, нещодавно реалізовані в результаті створення «Ради співробітництва тюркських держав» (Тюркська Рада), розходяться із кроками, що робляться Росією по створенню на єдиному євразійському просторі «Євразійського Союзу». Туреччина шляхом компромісів і поступок змогла знизити гостроту російсько-тюркських розбіжностей і протиріч, викликаних її експансією в країни регіону, який історично є сферою національних інтересів Росії³⁸.

Можна прогнозувати, що торговельно-економічні зв'язки між Туреччиною і країнами регіону будуть і далі розвиватися, і вона продовжить свою участь у їх економічній і суспільній трансформації. За рівнем економічного розвитку можна чекати її зближення з країнами регіону.

Вирішення зовнішньополітичних завдань Росії в Закавказзі ускладнюється низкою несприятливих чинників, а саме:

- політикою правлячих еліт нових закавказьких держав (Грузії, Азербайджану, частково – Вірменії), що пов'язують перспективи розвитку і майбутнє своїх держав із Заходом;
- новими глобалістськими устремліннями США й інших країн НАТО, що вважають регіон зоною стратегічних інтересів;
- зіткненням, що розгорнулося, за нафтові джерела Каспію;
- неврегульованістю міжнародних конфліктів (Грузія – Південна Осетія, Грузія – Абхазія, Азербайджан – Нагірний Карабах – Вірменія).

До реалій, на які не може не зважати Росія, формуючи свою політику на Південному Кавказі, відносяться:

---

³⁸ Уразова Е. И. Турция сегодня: экономическое сотрудничество со странами Южного Кавказа и Центральной Азии – М. : Издательство МБА, 2012. – 280 с.

- різний рівень розвитку демократії та її сприйняття у трьох закавказьких державах;
- відсутність у Вірменії, Грузії та Азербайджану чітко сформульованих стратегій національної безпеки;
- регіональні конфлікти й діаметрально різні підходи держав Південного Кавказу до врегулювання цих конфліктів;
- відсутність координації в діяльності держав Закавказзя у різних міжнародних організаціях унаслідок різнонаправленості інтересів.

Таким чином, нині Росія не може дозволити собі характерний для радянського періоду однаковий підхід до всіх трьох держав Закавказзя й вимушена здійснювати не регіональну політику в регіоні Південного Кавказу, а будувати відносини окремо з кожною державою – із Вірменією, Азербайджаном і Грузією.

ВИСНОВКИ

1. Росія продовжуватиме шукати своє нове місце у світі – у глобальній політичній та економічній системі. Це відбуватиметься виключно на основі просування національних інтересів. *Росія президента В. Путіна відстоюватиме свої інтереси*, хоча й не доводячи відносини до відкритої конфронтації. Статтею «Росія і світ, що змінюється», передвиборчою програмою, указом «Про заходи з реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації» Путін підтверджує свою репутацію політика–державника. При цьому акцент традиційно робиться на відстоюванні статусу Росії як глобального гравця з незалежною зовнішньою політикою: «Росію сприймають з повагою, зважають на неї тільки тоді, коли вона є сильною і твердо стоїть на ногах».

У майбутньому, особливо в умовах нарощування внутрішньополітичного протистояння, зовнішній тиск, спрямований на підтримку тих або інших сил у Росії, посилюватиметься. Тому вибір російським керівництвом зовнішньополітичних кроків значно більшою мірою, ніж на початку минулого десятиліття, визначатиметься (або обмежуватиметься) внутрішньополітичними спроможностями.

2. В. Путін робитиме *основний наголос на зовнішню політику*. На В. Путіна чекає дуже непросте завдання – зберегти, де можна, старих друзів, а там, де їх уже немає, вибудувати відносини з новими лідерами, з якими раніше ніколи не доводилося мати справи. В. Путіну добре відомо, що на Сході дуже багато залежить від особистих якос-

тей політика, його харизми, якої Путіну не позичати. Тому, при збереженні високого рівня стосунків на Заході, насамперед із ЄС, Росія намагатиметься освоювати східний геополітичний простір.

3. Росія намагається запропонувати іншим пострадянським республікам *новий об'єднувальний проект*, але при цьому не займається створенням і відновленням відповідних механізмів. Країнам СНД збудувати повноцінні партнерські відносини з російським керівництвом в умовах, що склалися, буде важко. Політика Росії на пострадянському просторі й далі продовжуватиме конкуренцію за «сфери впливу» з ЄС, США і Китаєм.

Ідея Євразійського союзу зайвий раз підтвердила дзеркальність ініціатив Кремля відносно Європейської політики сусідства ЄС і бажання скласти конкуренцію європейській інтеграції. Саме ступінь несумісності запропонованих Москвою проектів з подальшим зближенням країн «Східного партнерства» (і передусім України) з ЄС відображає основні протиріччя, пов'язані з перспективами поглиблення економічної інтеграції в Євразії.

4. Дуже складною для В. Путіна буде нормалізація російсько-українських відносин, що загострилися виключно на економічній основі. Але в Росії є важелі політичного й економічного тиску на сусідів, і вони, швидше за все, будуть використані повною мірою. Створюється враження, що в Москві передусім прагнуть використати слабкість позицій України за договором 2009 р. для вирішення завдань, пов'язаних з долею газотранспортної системи, а також для залучення Києва до такої схеми партнерських відносин, що запобігає остаточній переорієнтації України на Європейський Союз. Якщо всерйоз розглядати ідею Великої Європи «від Лісабона до Владивостока», то в такій геополітичній грі у Києва могла б бути скромна, але самостійна роль. Росії слід було б визнати це, і навіть допомогти Україні відіграти конструктивну роль сполучної ланки між Європейським і Євразійським союзами.

5. Інтеграційний проект щодо пострадянського простору визнається керівництвом РФ як *ключове завдання зовнішньої політики* та один з основних чинників подолання негативних тенденцій задля стабільного внутрішнього розвитку, вважається запорукою зростання міжнародного значення Росії у глобальних процесах.

Визначальним чинником інтеграції на пострадянському просторі залишається *економічний потенціал РФ*, який може забезпечити учасникам об'єднання вигідні умови доступу до енергоносіїв, вхід на місткий внутрішній споживчий та трудовий ринки, інвестиційні можливості тощо. Якщо основною метою російської інтеграційної політики

е формування життєвого простору для функціонування і розвитку Росії як світової держави, для країн-партнерів основним інтеграційним мотивом залишається отримання економічних переваг.

Одночасно *Росія прагне гарантій збереження свого впливу*, насамперед у вигляді контролю над стратегічними інфраструктурними об'єктами країн-партнерів та передачі частини державних функцій і повноважень наднаціональним органам інтеграційного об'єднання. У майбутньому слід очікувати від РФ більш жорсткого контролю за виконанням домовленостей та ув'язування надання економічних переваг країнам-партнерам із конкретними політичними зобов'язаннями.

6. Наявні економічні та політичні ресурси РФ недостатні для безумовної орієнтації на Росію основних зовнішньополітичних та економічних інтересів держав пострадянського простору. Проект Євразійського союзу, незважаючи на заявлені геополітичні цілі, поки не має чітко розробленої стратегії свого втілення й розвитку. Насамперед це стосується економічного складника, який нині виглядає лише ланкою зростаючої товарообігу між Європою та Азією в межах ресурсно-експортної моделі. Зважаючи на посилення ролі Китаю, ЄС і Туреччини, *Росія більше не є безальтернативним стратегічним партнером для більшості країн євразійського простору*, а отже, оптимальною стратегією для Росії стає вибудова багаторівневої системи взаємодії, яка б максимально використовувала можливості економічного співробітництва³⁹. Основною умовою успішності такої стратегії є несуперечливість зобов'язань учасників різних інтеграційних проектів, вироблення принципів включення до складу об'єднання нових членів на умовах асоціації або ж часткового прийняття її договірно-правової бази.

7. Інтеграційні процеси на пострадянському просторі є проявом загальносвітової тенденції щодо зростання кількості регіональних інтеграційних об'єднань і торгових союзів. Україні важливо повноцінно включитися в дані процеси, *запропонувавши власне бачення розвитку взаємовідносин і новою політичною реальністю*: функціонуванням Митного союзу, створенням Єдиного економічного простору, формуванням Євразійського союзу. Водночас Україні необхідно забезпечити незмінність курсу на інтеграцію до ЄС.

Нинішній рівень технологічного розвитку більшості країн пострадянського простору не дозволяє розглядати інтеграцію з ними

³⁹ *Стратегия–2020: Новая модель роста – новая социальная политика. Итоговый доклад о результатах экспертной работы по актуальным проблемам социально-экономической стратегии России на период до 2020 г.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2020strategy.ru/data/2012/03/13/1214585985/itog.pdf>

як чинник модернізації економіки України. Проте системна концепція взаємодії з інтеграційними об'єднаннями євразійського простору *дозволить мінімізувати втрати* від невходження України до даних утворень. Це стосується подолання конкуренції на зовнішніх ринках (продукція металургійної галузі, машино- і приладобудування, АПК, авіа- та ракетобудування), захисту конкурентноспроможних секторів економіки України, перешкоджання перетіканню трудових ресурсів тощо.

Розробка Україною концепції взаємодії між членами інтеграційних утворень, що вже існують та створюються на пострадянському просторі – з одного боку, та Європейським Союзом і асоційованими до нього країнами – з іншого, дозволила б нам *набути нової якості* – ініціатора форматів, а не споживача запропонованих проєктів. Унікальність України в даному випадку полягає в тому, що багато із цих питань уже були пророблені нами за час підготовки Угоди про асоціацію з ЄС.

8. У концепції В. Путіна щодо створення Євразійського союзу запропоновано і включено ідеї, що були озвучені та обговорювалися раніше як експертами, так і політиками, насамперед на теренах СНД. Аналіз ініціативи В. Путіна дає підстави стверджувати, що його пропозиція щодо створення Євразійського союзу є черговим і послідовним кроком у процесі реалізації особистої (як політичного діяча) стратегічної мети – відновлення статусу Росії як світового лідера сучасності. Причому підписання угоди про зону вільної торгівлі країнами – членами СНД можна вважати додатковим позитивом і успіхом В. Путіна як «об'єднувача» пострадянського простору. Свідченням продовження обраного зовнішньополітичного курсу В. Путіна є підписання 7 травня 2012 року указу «Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації».

Публікація концепції В. Путіна щодо створення Євразійського союзу співпала з активною фазою реалізації Росією намірів щодо вступу до кінця 2012 р. до СОТ і ймовірно покликана була зробити Захід більш лояльним щодо вступу РФ до цієї організації.

Україні необхідно розглядати таку ініціативу лише за умов ретельного аналізу можливих ризиків і наслідків для країни, а також (у найближчій стратегічній перспективі) як ще одну можливість для реалізації національних інтересів на Сході.

9. Приєднання України до Митного і Євразійського економічного союзів містить такі ризики:

- збереження у структурі українського експорту переважної частки продукції з низьким рівнем переробки;

- посилення орієнтації українського споживача на російського постачальника;
- ускладнення позицій України у СОТ унаслідок застосування державами-членами СОТ захисних заходів у двосторонній торгівлі з Україною;
- ослаблення правових позицій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України внаслідок того, що суперечки у випадку їх виникнення, розв'язуватимуть не у Стокгольмському арбітражі, а в економічно-му суді СНД чи ЄврАзЕС;
- ускладнення процесу ратифікації країнами ЄС Угоди про асоціацію Україна – ЄС.

10. Після приходу у 2012 р. до влади на новий строк В. Путіна політика Росії щодо Центральноазійського регіону стає більш активною. Проект Євразійського союзу передбачає активізацію інтеграційних процесів як на теренах СНД, так і безпосередньо у Центральній Азії. Це пояснюється небажанням РФ стати «однією з багатьох» держав регіону, прив'язкою до енергетичних ресурсів регіону, необхідністю забезпечувати безпеку спільних із ЦА кордонів і попереджати розповсюдження загроз.

Росія докладє зусиль для недопущення переорієнтації країн регіону на виключне співробітництво з Китаєм, однак розробленої відповідної офіційної політики не існує. Характерною особливістю економічних відносин РФ із регіоном є їх нерівномірність і переважання в торговельних відносинах енергетичного складника.

11. Російська Федерація зацікавлена у стабільності на своїх південних кордонах, у становленні та зміцненні держав Закавказзя, політично й економічно орієнтованих на неї.

Виходячи з власних національних інтересів Росія прагне запобігти формуванню коаліції антиросійської спрямованості в Кавказькому регіоні, протидіє посиленню військового і політичного впливу інших країн у Закавказзі.

Показовим щодо особливостей нових відносин на пострадянському просторі є той факт, що з питань визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії жоден із союзників і партнерів Росії по ОДКБ, ЄврАзЕС і ШОС не зайняв чіткої позиції та не надав публічної морально-політичної підтримки її діям.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. У найближчій перспективі в переговорному процесі з країнами-учасниками Митного союзу у форматі «3+1» Україна має виходити з таких положень:

- **по-перше**, участь України у Митному союзі з РФ, Казахстаном і Білоруссю має розглядатися не більше, ніж засіб досягнення зовнішньополітичних та економічних цілей, якими визначено повноцінний економічний розвиток та підвищення добробуту народу;

- **по-друге**, створення зони вільної торгівлі з Європейським союзом є невід'ємною частиною Угоди про асоціацію та кроком на шляху до вступу України до ЄС. При цьому європейська сторона, на відміну від Росії, не прагне обмежувати себе будь-якими термінами та навіть наголошує, що в найближчій перспективі про вступ України до ЄС не йдеться;

- **по-третє**, динаміка розвитку Митного союзу свідчить про наявність певних політичних і економічних проблем. Зокрема, перенесення терміну створення ЄЕП між країнами МС через позицію Білорусі. Україна як член СОТ, не входячи до зони ЄЕП, отримує більше можливостей, ніж входячи до неї. Приєднання Росії до СОТ де-факто у липні 2012 р. значно посилало позиції України в переговорному процесі;

- **по-четверте**, поглиблення співпраці України з Митним союзом і Євразійським економічним союзом містить певні ризики, які мають бути ретельно вивчені.

2. На сучасному етапі постає завдання розробки нового формату відносин Української держави з країнами Центральної Азії як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях. Це завдання передбачає:

- визначення інтересів України у Центральноазіатському регіоні, розробку механізмів їх реалізації;

- розробку документа, що визначає завдання на короткострокову і довгострокову перспективи взаємодії як із країнами регіону, так і з їх стратегічними партнерами на дво- та багатосторонній основі; підготовку спеціалістів, які були б знайомі з особливостями ведення переговорів, укладання угод та специфікою ведення бізнесу в регіоні;

- співпрацю з державами ЦАР з питань, що становлять життєво важливий інтерес для країн регіону і яким у попередні роки приділялася недостатня увага: питання екологічної безпеки, водні питання, охо-

рони здоров'я, створення спільних підприємств у різних галузях виробництва, з'ясування питання про можливе залучення до зазначеної співпраці третіх сторін;

- залучення України до організацій, інтеграційних та безпекових процесів, що відбуваються на теренах ЦАР. Україні необхідно визначитися із форматом своєї участі в інтеграційних структурах регіону, визначенні переваг і негативів участі країни;

- залучення можливостей української діаспори, яка може стати дуже впливовою силою при лобіюванні та інформаційній підтримці українських інтересів, наприклад у Казахстані;

- залучення до формування нового зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу щодо регіону фахівців наукових установ НАН України, відповідних міністерств і відомств, представників бізнесових структур, а також працівників дипломатичних установ, які мають досвід роботи в ЦАР, що сприятиме виробленню адекватної політики держави на коротко-, середньо- та довгострокову перспективи.

3. *На формування і реалізацію зовнішньої політики України на Південному Кавказі матиме вплив багато чинників.* Їх усвідомлення і чітке розуміння під час вироблення зовнішньополітичних кроків у цьому регіоні є необхідною умовою підвищення ефективності зовнішньої політики України в цілому. Суттєвими чинниками, що впливають на реалізацію національних інтересів України в регіоні Південного Кавказу, є відносини закавказьких держав із Росією, особливості їх політичних режимів, економічні потреби і розвиток транспортно-транзитного потенціалу.

Загальна спрямованість зовнішньополітичних зусиль України у відносинах із державами Південного Кавказу визначається її геополітичним положенням, проблемами забезпечення національної безпеки та національними інтересами, а також специфікою регіону в цілому та його окремими державами.

Під час реалізації українських інтересів у регіоні Південного Кавказу необхідно враховувати те, що контрагентами в даному регіоні є три держави, які мають і спільне, і різне у своїх інтересах. Спільність інтересів України і держав Закавказзя сприяє масштабній і довготривалій співпраці між ними.

Казахстан. Китайські компанії видобувають до 24 % нафти і газу в Казахстані, нині продовжується будівництво гілки газопроводу Казахстан – Китай. Китайська національна нафтогазова корпорація (*China National Petroleum Corporation – CNPC*) володіє 85,42 % корпоративної частини «Актобемунайгаз», 100 % ліцензій на розвідку й видобуток блоку Барс і 50 % нафтогазового родовища Північні Бузачі. За різними оцінками, *CNPC* контролює 20 % нафтовидобутку Казахстану.

Товарообіг між країнами ще у 2010 р. перевищив 20 млрд дол. США і стрімко зростає, склавши 70 % усього обсягу торгівлі між регіоном ЦА та КНР. Інвестиції КНР у Казахстан (переважно в ПЕК) оцінюються на 16 млрд дол. США (прямі інвестиції, кредити тощо).

2 грудня 2011 р. відбулася стиківка залізничної гілки Алтинколь – Хоргос на кордоні держав. Держбанк КНР на пільгових умовах кредитує перспективні казахстанські виробництва, зокрема розробку великого мідного родовища Актогай.

Туркменистан. У 2009 р. Китай і Туркменистан офіційно відкрили першу ділянку 1800 км газопроводу, що фактично зруйнувало російську монополію на експорт газу з регіону ЦА. До цього туркменський газ становив до чверті всього обсягу газу, експортованого «Газпромом» до Європи. Нині туркменський газ задовольняє до 25 % потреб Китаю, і відповідно до угоди протягом 30 років планується постачання на рівні 65 млрд м³ газу за рік. За різними оцінками, інвестиції Китаю в газові родовища Туркменистану на початок 2012 р. становили 3 млрд дол. США.

Узбекистан. Наприкінці 2011 р. розпочато будівництво третьої гілки газопроводу Узбекистан – Китай, що входить до проекту газопроводу Туркменистан – Узбекистан – Казахстан – Китай. Її ємність становитиме 25 млрд м³/рік; поставки газу з Узбекистану почалися в серпні 2012 р. У 2011 р. обсяг товарообігу Узбекистану і КНР зріс на 20 % порівняно з 2010, сягнувши 2,6 млрд дол., а обсяг інвестицій на кінець 2011 р. становив 4 млрд дол. США.

Киргизстан. Киргизстан є головним напрямком китайського експорту до країн ЦА. Не маючи власного ресурсного потенціалу, завдя-

---

⁴⁰ *Парамонов В.* Экономическое присутствие России и Китая в Центральной Азии. 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ceasia.ru/ekonomika/ekonomicheskoe-prisutstvie-rossii-i-kitaya-v-tsentralnoy-azii.html>; *Китай* проникает в Среднюю Азию, пока Россия и США делят военные базы. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.odnako.org/blogs/show_15155

ки територіальному положенню Киргизстан відіграє особливу роль у китайських інфраструктурних проєктах, зокрема залізничному Китай – Киргизстан – Узбекистан, що має сполучити китайські залізниці з Узбекистаном і далі через Афганістан, Іран і Туреччину з європейською мережею залізниць. Оскільки Киргизстан не має власних коштів для реалізації такого масштабного проєкту, фінансування магістралі готовий взяти на себе Пекін в обмін на розробку киргизьких родовищ корисних копалин.

Таджикистан. У 2011 р. Таджикистан офіційно оформив передачу Китаю понад 1,1 тис. км² території (0,77 % від загальної площі країни), що становило близько 5 % від першопочаткових претензій Пекіна. Натомість КНР надає Таджикистану безпрецедентні пільгові кредити, запропонувавши одразу три кредитні угоди на суму 640 млн дол. під 2 % річних на 40 років.

**РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА
УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СНД**

Матеріали засідання
«круглого столу»

2 березня 2012 року в конференц-залі Національного інституту стратегічних досліджень відбулося засідання «круглого столу» з теми **«Реалії і перспективи співробітництва України з країнами СНД»**.

У роботі «круглого столу» взяли участь провідні експерти у сфері зовнішньої політики, представники Адміністрації Президента України, МЗС України, інших міністерств України, неурядових організацій, ЗМІ.

В обговоренні взяли участь:

БАЛУТА
Володимир
Олегович

заступник керівника Головного управління з питань міжнародних відносин Адміністрації Президента України

БЕГМА
Віталій
Миколайович

завідувач відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

ГОНЧАР
Михайло
Михайлович

керівник енергетичних програм Центру «Номос»

ГОНЧАРУК
Андрій
Захарович

завідувач відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

ГРИЦАЄНКО
Олег
Олексійович

заступник Генерального директора Центру міжнародних і порівняльних досліджень (Президент Центру Орел Анатолій Костянтинівич – Надзвичайний і Повноважний Посол України)

ДУБОВ
Дмитро
Володимирович

завідувач відділу досліджень інформаційного суспільства та інформаційних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

ЄЖЕСВ
Микола
Федорович

завідувач сектору відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

ЄРМОЛАЄВ
Андрій
Васильович

директор Національного інституту стратегічних досліджень

ЖАЛІЛО
Ярослав
Анатолійович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень

ЗДІОРУК
Сергій
Іванович

завідувач відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень

КРАСУЛЯ
Олександр
Іванович

заступник директора Департаменту торговельно-економічного співробітництва з країнами СНД та Російською Федерацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

КОНОНЕНКО
Костянтин
Анатолійович

завідувач відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

КУЛІЙ
Світлана
Олександрівна

заступник начальника управління начальник відділу Першого територіального департаменту МЗС України

ЛАГУТОВ
Юрій
Ернестович

старший консультант відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

ЛИТВИНЕНКО
Олександр
Валерійович

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень

МАРКЄЄВА
Оксана
Дмитрівна

завідувач відділу стратегій реформування сектору безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

НАНІВСЬКА
Віра
Теодорівна

директор Міжнародного центру перспективних досліджень

ОЖЕВАН Микола Андрійович	головний науковий співробітник відділу досліджень інформаційного суспільства та інформаційних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень
ОРЛИК Вікторія Володимирівна	головний консультант відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень
ПАРАХОНСЬКИЙ Борис Олександрович	радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень
ПАШКОВ Михайло Юрійович	директор міжнародних програм Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова
ПИЩУЛІНА Ольга Миколаївна	завідувач відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень
ПРЕЙГЕР Давид Каспарович	радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень
РЕЗНІКОВА Ольга Олександрівна	заступник завідувача відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень
РОЗКА Ірина Костянтинівна	начальник відділу міжнародних договорів Управління міжнародних зв'язків та протоколу Міністерства соціальної політики України
СВЯТУН Олексій Володимирович	головний консультант відділу торговельно-економічного, секторального та транскордонного співробітництва з ЄС Управління з питань європейської інтеграції Адміністрації Президента України

СВИРИДЕНКО
Валерій
Вікторович

заступник завідувача редакційно-видавничого відділу Національного інституту стратегічних досліджень

СОБОЛЄВ
Андрій
Аркадійович

заступник завідувача відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

СМЕНКОВСЬКИЙ
Андрій
Юрійович

завідувач відділу енергетичної і ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ТОЛСТОВ
Сергій
Валер'янович

директор Інституту політичного аналізу і міжнародних досліджень

ФЕСЕНКО
Володимир
В'ячеславович

голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента»

ЧАЛИЙ
Олександр
Олександрович

Надзвичайний і Повноважний Посол України

ШАПОВАЛОВА
Олександра
Ігорівна

викладач кафедри зовнішньої політики та дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України

ШИНКАРУК
Катерина
Олегівна

сташий науковий співробітник Центру досліджень міжнародних відносин Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

ЯВОРСЬКА
Галина
Михайлівна

головний науковий співробітник відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

На початку грудня 2011 р. виповнилося 20 років з моменту знакових подій у сучасній історії на просторі колишнього Радянського Союзу. 1 грудня 1991 р. відбувся референдум, що закріпив вихід України із складу СРСР. У грудні того ж року керівники трьох республік – Білорусії, Росії та України констатували, що СРСР припиняє своє існування, і підписали Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав, до якої пізніше приєдналися інші республіки колишнього Радянського Союзу. 20 років тому на просторі СНД набирають силу нові інтеграційні процеси. Підписана Угода про зону вільної торгівлі в межах СНД, утворений Митний союз за участю Астани, Мінська і Москви.

Новим приводом для роздумів над долею пострадянського простору стала стаття російського голови уряду Володимира Путіна в газеті «Известия» (03.10.2011), у якій він пропонує ідею створення Євразійського союзу. Учасникам «круглого столу» було запропоновано проаналізувати, в чому сьогодні полягають геополітичні інтереси України на просторі СНД і наскільки ефективно Україна реалізує свої зовнішньополітичні цілі у країнах СНД.

Метою заходу було обговорення нинішнього стану та актуальних проблем зовнішньої політики України на теренах СНД, вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності державної політики в цій сфері.

Для обговорення були запропоновані такі питання:

- національні інтереси України і проекти економічної та політичної інтеграції на просторі СНД (Митний союз, Єдиний економічний простір, Євразійський союз);
- політика України і перспективи врегулювання «заморожених» (неврегульованих) конфліктів на пострадянському просторі;
- проблеми трудової міграції та можливі способи їх вирішення;
- російська політика «м'якої сили»: проблеми і перспективи її розвитку. Інформаційне забезпечення зовнішньополітичних інтересів Росії на пострадянському просторі.

ЛИТВИНЕНКО Олександр Валерійович,
*заступник директора Національного інституту
стратегічних досліджень*

Шановні пані та панове! Тема нашого «круглого столу» – «Реалії і перспективи співробітництва України з країнами СНД». Цілком зрозуміло, що для України, для політичного керівництва, більшості населення, експертного співтовариства СНД – це Росія «плюс щось». І на це «плюс щось» звертають увагу найменше. І це значною мірою виправдано, оскільки якщо обсяги торгівлі з Російською Федерацією перевищують 50 млрд дол. США, то обсяги торгівлі з наступною за розмірами країною – Казахстаном – не перевищують 2–3 млрд дол., тобто маємо неспівпадіння і розрив у 12–13 разів. Власне, вся торгівля з іншими країнами СНД не досягає 1/5 частини обсягу торгівлі з Росією. Це перший момент.

Говорити про тісні та ефективні культурні й інші зв'язки дуже складно. А зважаючи на те, що ці країни були об'єднані навколо Росії, чи, якщо хочете, Російської імперії, то горизонтальні зв'язки можна виділити між Україною і Білоруссю, Молдовою, південно-кавказькими країнами, тоді як зв'язки із центральноазіатськими країнами були набагато менш тісними і розвиненими.

Зрозуміло, що СНД виконало свою роль утворення для цивілізованого розлучення, але продовжує існувати. Отже, намагатимемося з'ясувати, як і чим можуть бути наповнені ці рамки. Очевидно, що з тих питань, де співробітництво необхідне і взаємовигідне, воно розвивається. Класичним прикладом є залізничний транспорт, де відбувається ефективно і злагоджене співробітництво, система залізниць і нині працює як єдиний механізм. В інших сферах, там, де немає зацікавленості, країни керуються власними національними інтересами.

Проте, виходячи насамперед із політичних міркувань, певні сили, зокрема політичне керівництво і частина правлячих кіл Російської Федерації, прагнуть продовжити існування СНД та ініціюють такі речі, як зона вільної торгівлі СНД, яка за деяких умов є достатньо вигідним форматом для України, як і будь-яка ЗВТ на напрямку, де є достатній товарообіг.

Слід наголосити, що в Україні існують різні погляди на розвиток відносин із СНД та інтеграційні утворення на пострадянському просторі. Від офіційної позиції керівництва держави, що зводиться до формул «3+1», «4+1», інших форматів асоціації і до позиції, яку сьогодні на шпальтах газети «2000» висловив урядовий уповноважений з питань економічної взаємодії СНД генерал В. Мунтян, де йдеться про цілком відмінний підхід до цієї сфери.

Думаю, сьогодні тут зібралися експерти, які можуть і хочуть говорити про реальні справи, прагнучи максимально відійти від ідеологічного навантаження даної теми. Адже цілком зрозуміло, що Україна має потужні інтереси на Сході, нам є що отримати і що дати нашим партнерам у СНД. Відповідно, як це зробити з найбільшою користю, як розвивати це співробітництво – і є одним із важливих завдань зовнішньої політики та зовнішньоекономічних відносин нашої держави. До обговорення винесено наступні питання: «Проекти економічної і політичної інтеграції на просторі СНД (Митний союз, Єдиний економічний простір, Євразійський союз) і національні інтереси України» (дуже показовим є ставлення до цих проектів у Росії, зокрема те, що в останній статті В. Путіна, присвяченій зовнішній політиці, не було жодної згадки про Євразійський союз, а тема Митного союзу виглядає зовсім маргіальною, поступаючись проблемам у Сирії та Ірані). Другий напрям – «Політика України і перспективи врегулювання «заморожених» (неврегульованих) конфліктів на пострадянському просторі». Це питання, що становить значний інтерес з безпекової точки зору. А також «Проблеми трудової міграції та можливі шляхи їх вирішення» і «Російська політика «м'якої сили»: проблеми і перспективи її розвитку».

Тож запрошую до слова завідувача відділу зовнішньої політики НІСД Андрія Захаровича Гончарука.

ГОНЧАРУК Андрій Захарович,
*завідувач відділу зовнішньої політики
Національного інституту
стратегічних досліджень*

Шановні колеги! Сьогоднішній захід замислювався нами як спілкування вузького кола фахівців, які обмінюються думками з приводу нової якості СНД, оскільки формат «механізму цивілізованого розлучення» себе вже вичерпав.

Хотілося б почати з однієї доволі довгої цитати: «Саме Росія своїм рішучим поворотом від «інтернаціоналізму» до «державного торговельно-економічного раціоналізму» значною мірою допомогла

нам звернутися до світової практики співіснування, співробітництва та суперництва незалежних держав з її загальноприйнятими і багаторазово апробованими постулатами. Саме в цьому прагматизмі, що ґрунтується на об'єктивних реаліях і національних інтересах та відкидає рудименти ідеологізованих підходів і спроб диктату, міститься живильне середовище для відцентрових тенденцій у СНД... У наших відносинах було всяке, окрім одного: ми ніколи не були ворогами і навіть супротивниками. Хоча, і це навряд чи хто стане заперечувати, є необхідність ще раз щось проаналізувати, дещо переглянути, а від чогось і відмовитися. Життя повсякчас вносить свої корективи».

Це стаття тодішнього президента України Л. Кучми «Співробітництво в ім'я майбутнього» у першому номері журналу «Стратегічна панорама» за 1998 р. Минуло майже 15 років. Щодо нових тенденцій і явищ, про які згадував Кучма, то ми стали свідками бойових дій між країнами-членами СНД.

Сьогодні складається нова ситуація, післязавтра відбудеться перший тур президентських виборів у РФ. Можливі різні варіанти розвитку подій: чи це буде посилення авторитарних тенденцій, чи це буде пошук альтернативних інструментів взаємодії. Але за будь-яких розкладів ми повертаємося до того, що терени СНД залишаються дуже важливим для України ринком збуту продукції, яка в інших частинах світу просто не має попиту. Тому сьогодні, говорячи про те, що СНД себе практично вичерпала і що далі, ми повертаємося до тих ідей, які були на початку створення СНД. Зокрема, як зазначається у згаданій статті Л. Кучми, СНД розвиватиметься шляхом зміцнення двосторонніх зв'язків, тобто це буде своєрідний клуб, де дружитимуть парами – що ми фактично нині і спостерігаємо.

Отже, запрошую всіх до обговорення і думаю, що це не просто – відшукати нову якість, проте вона знаходиться тоді, коли озвучуються проблеми і обговорюються можливі шляхи їх вирішення.

КРАСУЛЯ Олександр Іванович,
*заступник директора Департаменту
торговельно-економічного співробітництва
з країнами СНД та Російською Федерацією
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України*

Я б хотів заперечити тезу щодо «дружби парами». Приклад – підписання у жовтні 2011 р. Угоди про ЗВТ СНД, створення Митного союзу, твориться Євразійський союз. До того ж усі двосторонні договори про вільну торгівлю між країнами СНД були укладені у 1993–1995 рр., тобто «дружили парами» на початку СНД.

ТОЛСТОВ Сергій Валер'янович,
директор Інституту політичного аналізу
і міжнародних досліджень

Проблема для нас важлива, складна, і ті смисли, що фігурують у публічній дискусії, мало відображають реальний стан речей. Існує багато проблем, щодо яких ми дотримуємося подвійної чи потрійної логіки, називаємо лише пропагандистські змісти, а практичні аспекти, такі як ЗВТ СНД та її позитивні елементи, позитивні можливості чи ризики аналізують мало і знайти чітку експертну думку з цього приводу дуже складно.

Бачимо відкладення ратифікації Угоди про ЗВТ СНД, тим більше синхронної, як це передбачалося. За деякою інформацією, під час свого візиту С. Наришкін мав вести мову саме про це. Однак з'являється враження, що ЗВТ, про необхідність якої говорили всі українські президенти, відкладається саме з української сторони. Тобто маємо процеси, які або ігноруємо, або свідомо чи не свідомо не тлумачимо, не даємо їм відповідного визначення.

Деякі тез щодо позиції України. На пострадянському просторі Україна нині не в тому стані й не в таких відносинах з іншими країнами, щоб ініціювати нові смисли в межах СНД. Складно пояснити, чому так говорив президент Кучма, можливо, це були елементи української політики. З власного досвіду знаю (я в той час консулював узбецьке посольство, зокрема щодо варіанту ГУУАМ), що президент Кучма, принаймні з 1999 р. активно взявся за цей проект. Отже, можна говорити про суперечливість чи неповну відвертість у згаданій його статті.

Сучасний світ – це світ великих просторів. Наслідки такої унікальної глобалізації 1990-х років за американськими стандартами нині починають зазнавати ревізії. І для нас є важливим питання, наскільки серйозний характер має проект Євразійського союзу. Те, що Путін не згадав цей проект в останній своїй статті з питань зовнішньої політики, на мій погляд, не є показовим. Скоріше це свідчить про те, що Митний союз і Євразійський союз нині стають здебільшого внутрішньою російською проблемою, що становило предмет першої статті. Тому у статті, присвяченій зовнішній політиці, він пише про те, що не стосується пострадянського простору або стосується участі поза-регіональних держав у пострадянському просторі.

Водночас ми доволі поблажливо ставимося (можливо, за винятком Мунтіяна та Гейця) до цього проекту, виходячи з того, що будь-який російський проект не матиме успішного завершення. Але в цьому

є помилка. Виникає враження, що цього разу російський інтеграційний проект відбуватиметься без Середньої Азії, бо Туркменістан Росія вже втратила. І Азербайджан, ураховуючи Трансанатолійський проект, теж, хоча тут ще можливий деякий дестабілізуючий вплив.

Залишається питання України. Враховуючи, з одного боку, загальну проєвропейську риторичку та останні заяви урядовців (які, за влучним зауваженням ВВС, справляли враження того, що були написані безпосередньо в Європейській Комісії), а з іншого – платіжний баланс і поточні рахунки, тобто речі об'єктивні й адекватні, прогноз щодо вирішення газової проблеми та енергетичної безпеки України загалом дати неможливо. Тут вимальовується така ситуація, що Україна знову може опинитися в переддефолтному стані, як це було напередодні Харківських угод... Звичайно, можна здати ГТС. Але, крім азербайджанського газу, альтернативних джерел для України немає, бо Босфор не розширити, а власний видобуток потребує коштів, яких немає і вочевидь не буде.

Необхідно робити зворотню «логічну лійку» і вести відлік від певного гіпотетичного сценарію. Виходячи з такої позиції, виникає потреба з'ясувати, по-перше, що таке українсько-російські відносини за умов вступу Росії до СОТ і як це вплине на Євразійський економічний проект. Можливо, це приведе до того, що Росія запропонує Білорусі й Казахстану ті самі умови, що існують для Росії, але це потребуватиме певного перезавантаження їхніх внутрішніх угод, які будувалися за іншою схемою.

По-друге, щодо України, то нині, якщо брати суто формальні ознаки, вступ до Митного союзу формально дозволяє зберегти контроль над ГТС, не вступ ставить під загрозу його збереження.

Крім того, відомо, що інтеграція технологічних галузей економіки чи ВПК в Європі йшла важко, не одразу з'явилися авіаційні концерни тощо. Разом з тим, за винятком деяких сегментів космічної індустрії та виробництва окремих видів воєнної техніки, все, що стосується авіабудування, суднобудування, деяких видів приладобудування – без кооперації з російською стороною перспектива цих галузей відома. Тому виникає питання: якщо це очевидно для фахівців з точки зору міжнародної конкуренції, якщо це очевидно для власників і менеджерів компаній, то чому Україна чекає, коли російські корпорації запропонують свої проекти спільних підприємств чи об'єднань, чому не пропонуються власні проекти, які б відповідали нашим інтересам і дозволяли б вийти із цього становища?

Тому, за умов несиметричних відносин між Україною та Євразійським інтеграційним проектом, думаю, що тут треба шукати певні

проміжні форми, не особливо звертаючи увагу на те, подобається це комусь чи ні. Навіть за часів президентства Ющенка в українсько-російському Плані дій були такі ризиковані для проратовської орієнтації речі, як положення про створення спільних підприємств для продажу та обслуговування військової техніки для третіх країн. Вочевидь через ці положення цей План дій провалився і жодного положення так і не було виконано.

І останнє питання – щодо «м'якої сили». У нашій країні склалося так, що приблизно половина населення воліє говорити українською мовою, а друга половина – російською. Будь-які виверти державної політики в цій сфері, жонгливання з Європейською хартією регіональних мов ні до чого доброго не приведе. В останньому варіанті Концепції гуманітарної політики України, яку намагаються затвердити впродовж останнього півроку, містяться положення, про які складається враження, що їх писали люди, які про Україну нічого не знають, тобто об'єктивні реалії не визнаються.

Водночас російська сторона свідомо утримується від того, щоб ув'язати питання надання кредитів із врегулюванням статусу російської мови. Бо існує усвідомлення: якщо російська мова не визнаватиметься однією з мов, якою говорить титульний український етнос (приблизно 20 % етнічних українців вважають російську мову рідною), це можна використати як механізм для просування, реалізації елементів «м'якої сили». Ми бачимо подвійні стандарти в цьому питанні, порушення положень Конституції – оскільки закони «Про рекламу», «Про освіту» були спрямовані на витіснення російської мови з ужитку. Реалізація конституційних положень на засадах дотримання прав людини і рівності прав громадян є єдиним виходом, щоб об'єднати націю і створити механізми загальнонаціональної дискусії та рівного розуміння громадянами різних культурних груп національних інтересів держави.

ЛИТВИНЕНКО О. В. :

Щиро дякую. Хочу привернути увагу присутніх, що тема співробітництва в СНД звелася власне до обговорення українсько-російських відносин, про що ми вже говорили.

ГОНЧАР Михайло Михайлович,
керівник енергетичних програм Центру «Номос»

Намагатимуся зосередитися на проблематиці, пов'язаній з енергетичними питаннями, але не тільки. Хотілося б почути, яким чином вступ до Митного союзу збереже нам ГТС, оскільки наші оцінки є

абсолютно іншими. Формально? Тоді я погоджуюсь. Так, формально в нашій країні продовжує працювати Лисичанський НПЗ, але за минулий рік майже вся його продукція йшла на російський ринок. Вся корисна функція від його приватизації російською компанією полягає у працевлаштуванні кількох тисяч людей.

Я б не розглядав СНД як панацею, тим більше досвід 20 років свідчить, що дива не відбулося. Росія, зрозуміло, дбає про свої інтереси, а не про інтереси партнерів у межах цього формату, тобто інтереси партнерів мають бути чітко субординовані. Якщо поглянути на офіційну статистику торгівлі в межах Митного союзу, то можна побачити, що позитивне сальдо має тільки Росія. Досягнення, яким пишаються наші високопосадовці щодо 56 млрд дол. товарообігу з РФ є, швидше, негативним показником, адже ми маємо негативне сальдо, у т.ч. і за рахунок високих цін на імпортований газ.

Стосовно ЗВТ СНД – це не принесе нам ніяких преференцій з точки зору торгівлі енергоносіями, оскільки Росія займає чітку позицію в рамках тих вилучень у режимі вільної торгівлі, куди насамперед віднесено енергоносії. Це цілком зрозуміло, виходячи з її інтересів, вона на цьому заробляє гроші. Думати, що тут відбудеться диво, навіть ураховуючи членство РФ у СОТ, невірно. Так само нічого не зміниться з точки зору доступу до центральноазійських енергоресурсів, хоча згідно з нормами СОТ Росія має забезпечити свободу транзиту. Проте неофіційне спілкування з консультантами російського уряду в частині енергетичного сектору свідчить, що не треба мати жодних ілюзій. Тобто будуть віднайдені механізми для збереження інтересів Росії в цьому питанні, або ж принаймні настання режиму сприяння буде відкладено на невизначений термін.

У цьому контексті можливі й інші сценарії. Так, в одному з наших проектів ми досліджували ситуацію в Перській затоці та оцінювали сценарії, що можуть бути реалізовані у випадку настання там «гарячої» фази. Одним із наслідків якраз може бути активізація Росії в Центральноазійському та Каспійському регіоні за двома напрямками – туркменському й азербайджанському. Саме там повторюється ситуація 1999 року, коли і Азербайджан, і Туркменістан знаходилися у високій ступені готовності до підписання угоди про початок будівництва Транскаспійського газопроводу. Тоді російська сторона майстерно зіграла, запропонувавши Туреччині «Блакитний потік», який перебив Транскаспійський проект. Якщо тоді все завершилося м'яким варіантом, то зараз ми не виключаємо, що Росія зможе реалізувати інші сценарії – чи то розморозивши Карабахський конфлікт, чи вдавнись до інших варіантів.

Тому в інтересах України – не допускати «розмороження» конфліктів у зоні Південнокавказького коридору, бо вже сьогодні ми отримуємо з Азербайджану реальні обсяги нафти для потреб нашої нафтопереробки. І хоча нині цифри і обсяги досить скромні – менше 1 млн тонн, але це вже дещо, особливо на тлі нещасних 9 млн тонн нафти, переробленої в Україні 2011 р. Одним із прихованих намірів Росії в контексті реалізації т.зв. «гарячих» сценаріїв є припинення роботи цієї артерії – не стільки для протидії Україні, скільки в контексті корекції енергетичної політики Європейського Союзу з тим, щоб позбавити ЄС альтернативи з Каспію, проштовхуючи далі Південний потік.

Щодо ринку СНД, то на ринку металопродукції в нас жорстка конкуренція з тими ж російськими виробниками. Тому сподіватися на те, що ЗВТ чи Митний союз у СНД полегшить ситуацію за відсутності реформ, не доводиться. І якщо ЗВТ надасть украї обмежені переваги, то вступ у Митний союз нічого не дасть – варто поглянути на його офіційну статистику.

Десь рік тому один із провідних аналітиків Світового банку, який вивчав Митний союз, дійшов висновку, що Україна отримує найбільше, знаходячись між двома ЗВТ – з ЄС на Заході та СНД на Сході, зберігши свій статус невходження у східні інтеграційні моделі, зокрема, у Митний союз. Неприєднання до Митного союзу, але з можливістю залучення до ЗВТ, дасть Україні максимально можливу, хоча й далеко не ідеальну ситуацію. Оскільки проблематика конкурентоспроможності економіки значною мірою зав'язана на газову тематику, на ціну на енергоносії, прогнози є доволі обмеженими в часовому вимірі. Бачимо високий рівень цін, перспективу того, що вони не знизяться, особливо з огляду на можливу дестабілізацію в енергоресурсних регіонах.

Проте світ клином не зійшовся на російському газі – не лише для нас, а й для Європи. Питання, в т.ч. і використання нашої ГТС, залежить не стільки від доброї чи злої волі Росії. Реалії європейського і світового газового ринку стрімко змінюються. Зверніть увагу на інформацію про 13 проектів у стадії реалізації з будівництва потужностей зі скраплення газу в Північній Америці – 9 у США, 4 в Канаді. Сумарна потужність цих 13-ти підприємств по скрапленню газу становить 176 млрд м³. Росія минулого року експортувала до Європи 150 млрд м³. Ці потужності, звичайно, не всі 176 млрд одразу, почнуть працювати на ринок після 2016 року, будуть задіяні всього за 4 роки. Основна частина цього газу прийде саме на європейський ринок.

Паралельно в ЄС реалізується низка проектів терміналів-регазифікаторів – у Польщі, Хорватії, розвиваються шляхи сполучення цих терміналів на Балтиці, на Адріатиці інтерконекторами.

Тобто з'являються нові реалії європейського газового ринку. Заговорили про можливість реверсного використання нашої ГТС, з точки зору подачі газу із Заходу на Схід. До певної міри ми є заручниками тих об'єктивних процесів, на які вплинути не можемо, вони виходять за рамки СНД. Ми можемо «спіймати вітер у вітрила», тобто проект будівництва терміналу скрапленого газу під Одесою виглядає логічно, але потрібно його робити, а не думати, що якщо ми домовимося із «Газпромом» і ціна буде меншою, то навіщо нам термінал. Власне, тоді ніколи ціна для нас не буде меншою, хіба що тимчасово, щоб ми відмовилися від проекту. А тоді все повернеться на круги своя.

Підсумовуючи, хотілося б сказати, що на СНД варто дивитися не тільки і не стільки із середини, скільки ззовні, з позицій примату інтересів України, як це робить Росія.

Кооперація навіть у високотехнологічних галузях також навряд чи щось принесе. Візьміть приклад заводу Антонова чи «Мотор–Січ». За домовленістю, двигуни «Мотор–Січ» мали йти на суперджет, але домовленості були відкинуті.

БАЛУТА Володимир Олегович,
*заступник керівника Головного управління
з питань міжнародних відносин
Адміністрації Президента України*

Стосовно вступу Росії до СОТ. Вимоги транзиту, відповідно до угод СОТ, не розповсюджуються на трубопроводи, тобто режим вільного транзиту для трубопроводів не є нормою угод СОТ. Нині, в рамках поточного раунду, обговорюється положення щодо доповнення цієї 5-ої статті про свободу транзиту щодо електроенергії, нафти та газу. Але поки що вступ Росії до СОТ нічого не змінив.

Стосовно інтеграції до Митного союзу, тут уже суто економічні порівняння. Стверджують, що наші ставки значно нижчі за російські і що інтеграція до МС не дозволить Україні зберегти свої зобов'язання, а обсяг компенсації, що ми маємо надати державам-членам СОТ, які будуть зацікавлені в тому, щоб мати справу з Україною після збільшення цих ставок, значно перебільшує переваги інтеграції з МС. Повністю погоджуюсь із тезою про відсутність або ж недостатність економічного аналізу наслідків приєднання до угод про вільну торгівлю із СНД або ж із ЄС. Дійсно, «диявол криється в деталях». Насправді, на мій погляд, тут не можна оперувати політичними формулами, правда в економічних реаліях, які можна лише прорахувати.

Один із таких розрахунків має ґрунтуватися на аналізі моделей міжгалузевого балансу, який нині здійснює Російська Федерація з ви-

діленням значних коштів у 2011–2012 рр. На основі таких моделей можна робити якісь припущення про стратегію чи інтеграцію до того чи іншого простору. Без цих розрахунків не можна говорити про наслідки для економіки держави, оскільки лише ці розрахунки показують, які витрати будуть у кожній галузі внаслідок імпорту чи експорту того чи іншого сировинного товару. Тобто не можна говорити, що нам не вигідна інтеграція до Митного союзу, чи до ЄС без подібних розрахунків на основі таких моделей, які нині роблять усі країни. Тільки після детальних розрахунків наслідків для всіх галузей процесів інтеграції можна говорити про їх переваги чи вади. У нас немає стратегії чи платформи для створення української моделі міжгалузевого балансу – не тієї, що нині розраховується кожні 5 років за системою національних рахунків, а детальна модель, яка показувала б на рівні кожного підприємства переваги тієї чи іншої інтеграції з огляду на тактичні розрахунки, на перспективу трьох, п'яти, чи десяти років для економіки України в цілому. Саме так і розрахунки допомогли б обрати вірну модель інтеграції на перехідний період – до інтеграції в ЄС.

ФЕСЕНКО Володимир В'ячеславович,
*голова правління Центру прикладних
політичних досліджень «Пента»*

Коли ми обговорюємо проблему реалій і перспектив співробітництва України з країнами СНД, ми не можемо ігнорувати СНД як організацію, вона є і не зважати на її існування не можна. На мій погляд, не можна зводити проблему до площини двосторонніх стосунків. Є певний інституційний спадок: СНД, майже забутий ГУАМ, нові виклики у вигляді Митного союзу, ідеї Євразійського союзу. Все це треба враховувати, і постановка питання мала б виглядати так: якою має бути політика України на пострадянському просторі?

Подобається нам чи ні, все одно на першому місці – стосунки з Росією. Це і найбільший економічний партнер, і найбільше викликів пов'язано саме із відносинами з РФ. Дуже важливим є формулювання цілей у цих відносинах.

Росія є для нас одним із головних зовнішньоекономічних партнерів, і ми не можемо від цього відмовитися, просто переключитися. Є привабливі для нас ринки, за них варто боротися, використовувати їх. Збереження і розвиток зовнішньоекономічних стосунків з російською стороною, боротьба за російські ринки є однією з важливих цілей на просторах СНД.

Ще одним пріоритетом є газове питання. В кулуарних дискусіях нерідко стан справ оцінюється як глухий кут, але пошук компромісу

є неминучим питанням порядку денного. Те саме щодо зменшення залежності в енергоносіях із Росії, вирішення питань щодо перебування Чорноморського флоту та проблема кордонів. І загальна мета – збереження суверенітету, геополітичної, гео економічної самостійності. Всі ці цілі нині ув'язуються російською стороною з ідеєю Митного та Євразійського союзів. Тобто нас заганяють у рамки: хочете отримати прийнятну ціну на газ, доступ на наші ринки – вступайте в МС. Це ви-клик, який ми також не зможемо ігнорувати.

На мій погляд, зараз першочергове завдання – зняти нинішнє напруження у відносинах. Маємо «сирну» війну, незабаром можуть виникнути інші торгові суперечки. Як зняти цю проблему? Необхідно негайно, на максимально можливому рівні починати консультації з питань взаємодії України з Митним союзом. Не йдеться про вступ до МС, але консультації потрібні, про що свідчить і ситуація з білоруськими товарами. Бо взаємне запровадження обмежень щодо білоруських товарів є не найкращим варіантом.

Членів Митного союзу турбує ситуація, пов'язана із майбутньою ЗВТ із ЄС. Добре, давайте обговорювати гарантії захисту від реекспорту тощо. Ігнорувати це, вичікувати щось – неправильно.

Щодо СНД – вона існує, і це не клуб для розлучення, хоча, можливо, це і рудимент, але він існує і варто використовувати те, що є. Утворили ЗВТ – хоча я чув, що там не все нас влаштовує. Треба працювати над речами, які нас не влаштовують.

Існують механізми взаємодії між керівниками, що очолюють міністерства та відомства країн, отже, треба використовувати його.

Нарешті, ГУАМ – він створювався як альтернатива СНД, усередині СНД, але не спрацював. Зараз ГУАМ для нас як валіза без ручки – і нести важко, і кинути шкода – що робити з ним далі? Організація існує, і це також одна з реалій пострадянського простору. Нам, МЗС, Адміністрації Президента треба визначитися – що робити з ГУАМ? Думаю, закривати цю організацію не варто. Азербайджанці також не хочуть припиняти відносини в межах цієї організації, активізувалися відносини з Молдовою. Треба визначитися, як використовувати ГУАМ на пострадянському просторі – хай в обмежених масштабах, але забувати все ж не слід.

А далі вже йдеться про двосторонні відносини, зокрема при вирішенні заморожених конфліктів. Саме в контексті нашої політики на пострадянському просторі варто думати про те, як можна використати потенціал нашого головування в ОБСЄ.

Таким чином, ми обговорюємо загальні речі, в той час коли є цілком конкретні питання, які потребують вирішення: що і як робити

з торговельними війнами, з Угодою про ЗВТ СНД, з ГУАМ. Хотілося б почути позиції МЗС, Адміністрації Президента щодо цих питань

ЛИТВИНЕНКО О. В. :

Хотілося б зауважити, що, безумовно, деталі – чи не найголовніше у будь-якій справі. Проте хочу наголосити, що, на мою думку, найголовнішою проблемою у наших відносинах із Російською Федерацією є зміна кута зору – від досягнення великих проектів до вирішення конкретних проблем, наприклад інтеграції високотехнологічних галузей тощо.

КРАСУЛЯ О. І. :

Невелика ремарка щодо Угоди про зону вільної торгівлі і торговельні війни. Угода про вільну торгівлю в СНД у частині вилучень увібрала вилучення двосторонньої торгівлі. Що стосується нас, то це цукор – до країн Митного союзу, і, відповідно, вони до нас також не можуть його ввозити. Часового обмеження на ці вилучення поки немає.

З Молдовою – незначні вилучення щодо насіння буряка, також цукор і спирт, які мають бути зняті до 2015 р. Зберігаються вилучення щодо тютюну і алкоголю з Казахстаном до 2015 р., причому були спроби розповсюдити їх на всі країни Митного союзу. Якщо б це сталося, ми фактично втратили б російський горілчаний ринок у 180 млн дол. та 5 млн дол. російського ринку тютюну. Отже, це по імпорту.

Іноді говорять про вилучення щодо експорту, наводячи приклад Росії щодо енергоносіїв, деревини, інші види. Дійсно, існує експортне мито, але воно встановлене російською державою для своїх експортерів. Що стосується України, то в нас не набагато менший перелік товарів, до яких застосовується експортне мито: насіння соняшнику, лом чорних і кольорових металів, живі тварини, шкури тощо. По суті, це внутрішня справа кожної держави встановлювати експортні мита. Проте існує домовленість про початок протягом півроку переговорів щодо поступової відміни експортних мит.

З приводу торговельних війн – що робити? По-перше, перестати воювати в телевізорі. Для інформації, в минулому році в Україну було завезено 300 тис тонн пальмової олії. Куди ж вона ділася? Імпортери ж її не п'ють. Тобто безапеляційно стверджувати, що в нас все добре, на мій погляд, неправильно. Усі чудово розуміють, що не можуть наші сировиробники поїхати в Європу і покласти поряд з «Пармезаном» сир «Пирятинський». Те саме з трубами, локомотивами, вагонами.

Проте іншого шляху, ніж переговори, в торговельних війнах не існує. Угода про вільну торгівлю в СНД укладена за нормами СОТ,

і це дійсно так. Росія з липня 2012 р. набула повноправного членства в СОТ, а дана угода у рамках СНД уперше містить механізм вирішення суперечок. Тобто за умов ратифікації матимемо механізм дій. Можна буде підключати механізми СОТ, але треба розуміти, що то процедура тривала.

ГРИЦАЄНКО Олег Олексійович,
*заступник Генерального директора
Центру міжнародних і порівняльних досліджень*

Дуже влучно на початку дискусії було згадано статтю В. Путіна з питань зовнішньої політики, яка показує, як коригуватиметься зовнішня політика Росії. Ф. Лук'янов, головний редактор журналу «Россия в глобальной политике» проводить паралель між зовнішньополітичними доктринами Путіна і Медведєва. На його думку, зовнішньополітичну модель Медведєва можна звести до того, що Росія визначає сферою своїх пріоритетів пострадянський простір, і президент Медведєв про це публічно заявляв. Так, події в Лівії для нього не були пріоритетом, першість тут можна було віддати Заходу. Для Путіна ж Сирія дійсно важлива, і у своїй статті він пояснює чому. Бо, на його думку, ось такі «гуманітарні інтервенції» Заходу становлять загрозу для багатополярного світу, примушують країни озброюватися, нарощувати ядерний потенціал тощо.

Що це означає для України? По-перше, після інавгурації Путіна підвищиться важливість безпекових питань, стратегічної та військової безпеки в українсько-російських відносинах. Росія посилить тиск з тим, щоб Україна не брала участі в таких проектах або ініціативах, які Росія вважатиме ворожими для себе. Посилиться моніторинг співробітництва України з НАТО, заяв українського МЗС тощо.

На цьому тлі питання економічної інтеграції, питання приєднання України до Митного союзу, як би це парадоксально не виглядало, відійдуть на другий план.

Керівництво Росії розуміє не лише переваги приєднання України до МС, але й ризики. Ці ризики пов'язані з тим, що нині до Митного союзу входять країни з політичними системами, розвиток яких можна прогнозувати. Тобто угоди, підписані Лукашенком і Назарбаєвим, виконуватимуться. Україна – інша реальність, відмінна політична система, розбіжності Схід – Захід, інше громадянське суспільство, зрештою, Україна є сферою впливу різних іноземних чинників.

Ще одним ризиком є те, що входження України до МС потребуватиме значних інвестицій. Крім того, необхідні будуть компенсації членам СОТ. Усвідомлюючи всі ці ризики, навряд чи керівництво

Росії жорстко тиснутиме на Україну щодо входження до МС. Навпаки, скоріше Росія вичікуватиме зміни ситуації, зокрема щодо підписання Угоди про ЗВТ з ЄС, спостерігатиме за внутрішнім платіжним балансом, за розвитком внутрішніх ринків ЄС, доступом туди українських товарів тощо, одночасно стимулюючи дискусію всередині України.

Друге питання, на якому хотілося б акцентувати увагу – питання міграції. На мою думку, воно має стати пріоритетним і з точки зору безпеки України, і взагалі її незалежності.

Трудова міграція до Росії збільшується швидкими темпами. Сьогодні натрапив на вражаючу цифру: у Росії мешкає близько 3 млн громадян України. Росія вже вийшла на перше місце за тими доходами, які українські громадяни переказують на батьківщину. Почалися процеси зворотної трудової міграції, тобто ті мігранти, що працювали раніше в Європі, зараз переїжджають до Росії. І це становить загрозу, бо якщо ЄС відгороджується візовими бар'єрами, то Росія тільки вітає цей процес. І наше щастя в тому, що поки що Росія за це питання предметно не взялася, немає цілеспрямованої політики щодо залучення мігрантів з України, хоча спроби є. Залучаються суднобудівельники з Миколаєва на заводи Санкт-Петербурга, харківські випускники вузів, у т.ч. і військові, їдуть працювати до Росії.

Збільшення трудової міграції з України означає вимивання інтелектуального потенціалу, а також становить іміджеву проблему.

Безумовно, швидке вирішення цього питання неможливе, воно пов'язане з багатьма чинниками. Допомогти подолати ці негативні міграційні тенденції може запуск спільних високотехнологічних проєктів у сфері економіки.

ШАПОВАЛОВА Олександра Ігорівна,

*викладач кафедри зовнішньої політики та дипломатії
Дипломатичної академії України при МЗС України*

Дозвольте повернутися до найголовніших аспектів нашої дискусії, а саме до політичних і геополітичних процесів.

Якщо поглянемо на становище України в СНД, то від самого початку утворення цієї доволі аморфної структури Україна була негласним, прихованим, але все ж – другим полюсом цього простору. Саме на її позицію в рамках СНД зважали інші держави з тим, щоб надалі визначатися із власною стратегією.

Таким чином Україна мала свій м'який, проте в чомусь навіть програмуючий вплив на цю структуру, на її організації, проте цим впливом так і не скористалася.

За певних позитивних умов Україна могла домогтися того, що її двосторонні відносини з Росією стали б структурною основою і визначали б вектор розвитку цього доволі конфліктного, фрагментарного і нестабільного простору. Цього не сталося і передусім через те, що Україна не усвідомлювала і до сьогоднішнього дня не повною мірою усвідомлює свої переваги і свій геополітичний потенціал внаслідок свого провідного становища у просторі СНД. Україна розвивала свої відносини з країнами СНД і загалом політику щодо цього простору в цілому за залишковим принципом, намагаючись зафіксувати той чи інший статус-кво, який би не заважав просуванню її амбітних проєктів співробітництва із Заходом, зокрема з Європейським Союзом.

Але нині ми постали перед суворою реальністю того, що фрагментарність і конфліктність простору СНД, невизначеність нашої ролі на пострадянському просторі, можливості, якими не скористалися, є головною перешкодою, що заважає Україні зміцнити свої позиції в європейській системі міжнародних відносин і активно просуватися шляхом європейської інтеграції.

Тому те, про що вже казав пан Фесенко, про визначення ролі України на просторі СНД, а йдеться передусім про геополітичну роль – це не просто мистецтво заради мистецтва, це нагальна потреба, без якої наше просування за іншими пріоритетними векторами не може бути реалізоване.

Але нині стикаємося з тим, що Україна займає реактивну, оборонну, де в чому пасивну позицію, очікуючи на те, що її партнери, насамперед Російська Федерація, сформулюють свої пропозиції, які, звісно, нас не зовсім влаштують, ми намагатимемося їх відкинути, дистанціюватися від них чи абстрагуватися.

Але Україна не може абстрагуватися від реалій пострадянського простору, не можна відкинути й не звертати увагу на те, що робиться на нашому східному кордоні – не тільки через економічні реалії, а й реалії геополітичні.

У контексті нинішньої ситуації з Угодою про вільну торгівлю СНД та інші моменти варто звернути увагу на дві важливі обставини. По-перше, зона вільної торгівлі, угода про яку була підписана минулого жовтня, на мій погляд, перетворюється зі взаємовигідного проєкту на інструмент переговорного впливу, тиску на всі сторони. І Росія, і Україна намагаються його використати з тим, щоб навісити на нього якісь додаткові аспекти, які мало пов'язані з цим процесом, але які можуть значно змінити цей процес або ж загальмувати взагалі. Складається враження, що нам потрібна не вільна торгівля як така, а

якісь додаткові доважки. У цьому контексті цікаво виглядають заяви прем'єр-міністра Азарова, який після укладання даної угоди заявив, що ми не зупиняємося на цьому проекті, а рухатимемося далі, в напрямку відміни експортних мит, у т.ч. і на енергоресурси, і можливо, виходитимемо в рамках цього проекту на домовленість про доступ до російської труби, тобто про можливість прокачки російською трубою енергоносіїв. Згодом ці твердження не повторювалися, розчинившись у медіапросторі, проте, на мою думку, це є одним із ключових моментів.

Другим таким моментом, що стосується російської стратегії щодо ЗВТ, є намагання російської сторони використати опосередковані форми економічного впливу на Україну. Так, останні 3–4 місяці офіційних закликів російських керівників до України про приєднання до МС не було, натомість російські дипломати роблять інші натяки про те, що держави, які братимуть участь у ЗВТ СНД, можуть за бажанням (читай – **мають**) приєднуватися до технічних регламентів, вироблених у рамках Митного союзу. І це вбачається надзвичайно важливим моментом, оскільки прийняття регламентів Митного союзу фактично означає нормативну конкуренцію зі стандартами Європейського союзу. Головним питанням є їхня сумісність, тут необхідна експертна оцінка, наскільки вони зможуть співіснувати в рамках єдиного простору. Але саме довкола цього моменту нині розвиваються основні політичні дискусії щодо ролі України на пострадянському просторі.

Які ж рекомендації можуть бути в даному випадку? По-перше, необхідно перевести фокус на політичні зусилля від конкретних політичних, економічних і культурних сфер, тобто деполітизувати їх. Питання, що стосуються нашого статусу, ролі, позицій не повинні пов'язуватися з тим, скільки, кому і чого ми продаємо, експортуємо чи імпортуємо. Давайте вирішувати найбільш гострі питання, не камуфлюючи їх певними економічними чи інтеграційними лаштунками.

По-друге, маємо скористатися нинішньою євроінтеграційною паузою внаслідок гальмування процесу підписання Угоди про асоціацію з ЄС для того, щоб виробити той самий оптимальний формат, модель нашої взаємодії з країнами СНД. І не треба лякатися, якщо дана модель не зовсім вписуватиметься у формат Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, оскільки доки угода не підписана, вона може бути змінена.

Я чудово розумію, що наші переговорники оголосили про завершення переговорів, але ж навіть у ЗМІ маємо чіткі свідчення того, що

остаточна крапка ще не поставлена, залишаються ще деякі економічні аспекти, що підлягають узгодженню.

Тому, коли європейські функціонери, зокрема пан Фюле, кажуть, що ви вже зараз маєте утримуватися від будь-яких дій, що могли б зашкодити Угоді, то треба просто розуміти, що в Україні поки що є простір для маневру, і ним можна скористатися. Тому варто перевести фокус з економічних та інтеграційних перемовин у політичну площину.

У риторичі російських керманичів про Митний і Євразійський союзи чітко зауважується, що це крок у напрямку створення континентального економічного простору, що технічні регламенти та інші нормативні документи розроблятимуться, виходячи зі стандартів ЄС. Саме на цьому треба робити ключовий акцент. Україна, виробляючи позицію стосовно Митного союзу, має виходити з того, що, за словами самих росіян, завдяки цьому проекту вони прагнуть наблизитися до євроінтеграційного простору. Саме із цього, на мою думку, можна отримати суттєві переваги.

ЛИТВИНЕНКО О. В. :

Хотілося б нагадати, що саме в тій статті Путіна наголошується на поверненні до ідей Великої єдиної Європи від Дубліна до Владивостока.

ГОНЧАРУК А. З. :

Варто зазначити, що пропозиція приєднання до технічних регламентів міститься поруч із положенням про посилення ролі Комісії Митного союзу і створення наднаціональних органів управління, на що також необхідно зважати.

ТОЛСТОВ С. В. :

Щодо наднаціональних органів. Для початку треба дивитися, для чого вони створюються. Так, Тарифний комітет ЄЄП, який 2003 р. планувався як раціональна структура для узгодження тарифів, приймає рішення паритетним голосуванням.

І щодо технічних регламентів. Так, Митний союз установив у себе технологічні регламенти. Хочеш продавати туди продукцію, відповідай цим регламентам. Звичайно, це додатковий клопіт узгоджувати європейські та російські регламенти, але фальсифікація продукції відбувається і там, і там, і деякі російські ДСТ ліпші, ніж польські відповідники.

КРАСУЛЯ О. І. :

До питання наднаціональних органів – а що таке Європейська Комісія? Причому в Митному союзі це стосується лише питань зовнішньої торгівлі, а директиви ЄК стосуються майже всіх сфер життя.

ЛИТВИНЕНКО О. В. :

Ми зараз заторкнули дуже важливу тему: будь-яке інтеграційне об'єднання вимагатиме поступки частиною суверенітету, маємо це усвідомлювати і говорити про це відверто. Проте це не є темою сьогоднішньої дискусії.

СОБОЛЄВ Андрій Аркадійович,

*заступник завідувача відділу
оборонних стратегій та військово-технічної політики
Національного інституту стратегічних досліджень*

Хотілося б зауважити, що від початку створення СНД Україна і Росія мали фундаментальні розбіжності в поглядах на цю структуру. Україна, активно підтримуючи економічне співробітництво з країнами СНД, послідовно відкидала будь-які форми політичної, економічної чи військової інтеграції.

На мою думку, проект СНД був покликаний у якійсь формі відтворити імперію без прибалтійських держав. Росія скористалася моментом. Чи потрібен був тоді СНД? Безумовно, так. Оцінок уже дано багато, цей проект дозволив здійснити процес розлучення, було виключено можливості втручання зовнішніх військових сил на пострадянському просторі, відвернуто масштабні конфлікти, створено передумови для розвитку незалежних держав, координувався та підтримувався постійний зв'язок між відомствами нових держав, у т.ч. і у військово-му плані. Цей перехідний етап продовжився до 1997–1998 рр. Далі ця роль почала втрачатися.

Чи потрібна СНД сьогодні? На мій погляд, вона потрібна як майданчик для зустрічей лідерів держав, де можна запропонувати якісь нові проекти типу ЗВТ. Але, на мій погляд, багато держав вбачають у проекті ЗВТ СНД не стратегічний проект, а короткостроковий, де можна за рахунок певних виключень та обмежень використати ситуацію на 3–5 років, а потім, залежно від ситуації, вийти з договору. У нинішньому геополітичному проекті Росії, яка вже взяла під контроль Білорусь і Казахстан, не вистачає лише України.

Щодо ЗВТ СНД, то я є скептиком, оскільки контроль здійснюватиметься виключно за вказівками Кремля, якісь переваги Київ навряд чи отримає.

Стосовно ГУАМ – це дещо інший геополітичний проект, він започатковувався західними структурами і мав стати певним геополітичним коридором, у т.ч. й енергетичним між Європою і Центральною Азією. За 13 років багато що змінилося – Молдова, швидше за все, буде в Європі, не коментуватиму яким чином, Грузія бачить себе членом НАТО, Україна поки загальмувала процес євроатлантичної інтеграції, в Азербайджані взагалі інша ситуація. Тобто проект ГУАМ навряд чи має майбутнє.

ГОНЧАР М. М. :

Ідея ГУАМ розроблялася тут, у стінах цього Інституту. А в основі її лежала абсолютно прагматична річ – створити енергокоридор. Історія ГУАМ – це історія втрачених можливостей. Був період, коли Азербайджан запрошував українську сторону до розробки родовищ. Ми цим не скористалися. А те, що цей проект отримав політичний підтекст, також цілком зрозуміло: усі чотири країни мали проблеми з територіальною цілісністю (в Україні – Кримська автономія), але в основі була економічна прагматика. Це був формат без Росії – не проти неї, але без неї. Зараз можна сказати, що якісь крихти від цього маємо, зокрема азербайджанську нафту на нашому НПЗ.

СВЯТУН Олексій Володимирович,

*головний консультант відділу торговельно-економічного,
секторального та транскордонного співробітництва з ЄС
Управління з питань європейської інтеграції
Адміністрації Президента України*

Щодо паузи в укладанні Угоди про асоціацію. Спільною метою обох сторін залишається якнайшвидше парафування та підписання Угоди, є відповідні домовленості, досягнуті під час 15-го саміту, ведеться технічна робота щодо парафування. Тому як дипломату мені дивно, що питання парафування так широко висвітлюється у ЗМІ, бо це суто технічна робота. Є відповідне доручення Президента, де чітко встановлені терміни цієї роботи, окреслено перелік заходів для її реалізації.

ЛИТВИНЕНКО О. В. :

Ваше зауваження підтверджує, з одного боку, велику зацікавленість суспільства до теми європейської інтеграції та підписання Угоди про асоціацію, а з другого – величезну політизацію цього питання, яка істотно заважає.

Хочу подякувати учасникам за спробу раціонально подивитися на українсько-російські відносини, оскільки розмовляти власне про СНД нам не зовсім вдалося.

Дякую всім за участь у цікавому інтелектуальному зібранні.

ГОНЧАРУК А. З. :

Хочу подякувати всім учасникам засідання «круглого столу». Ми отримали великий обсяг інформації, багато цікавих думок, назву лише перелік піднятих проблем:

- розрахунки економічних моделей – тут необхідне рішення державних органів та фінансування процесу;
- переговори з проблемних питань – для цього необхідна підготовка кадрів, створення відповідних структур;
- використання створених механізмів СНД, ГУАМ – кожен із них дає додаткові можливості, важелі для вирішення окремих питань;
- теза про ймовірну політизацію відносин України та РФ після президентських виборів у Росії на противагу економізації;
- питання трудової міграції з України до РФ – чи готова Україна до того, що російська сторона почне заохочувати цю міграцію;
- Україна як другий центр впливу в СНД – невизначеність її ролі й місця на теренах пострадянського простору заважає європейській інтеграції – це також потребує розвитку й осмислення;
- готовність України до використання принципово нової ситуації з постачанням газу до Європи зі США, у т.ч. використання газосховищ на Західній Україні, можливість реверсу ГТС.

Отже, маємо цілий перелік стратегічних ідей.

Дуже всім дякую.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПІСЛЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012 р.	5
2. ІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА РФ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ	10
3. ІНІЦІАТИВА РФ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЄВРАЗІЙСЬКОГО СОЮЗУ	16
4. ПОЛІТИКА РФ ЩОДО ЦЕНТРАЛЬНОАЗІАТСЬКОГО РЕГІОНУ	23
5. ПОЛІТИКА РФ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ	26
ВИСНОВКИ	34
РЕКОМЕНДАЦІЇ	39
ДОДАТОК 1	41
ДОДАТОК 2 МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ»	43
ЛИТВИНЕНКО О. В.	50
ГОНЧАРУК А. З.	51
КРАСУЛЯ О. І.	52
ТОЛСТОВ С. В.	53
ГОНЧАР М. М.	55
БАЛУТА В. О.	58
ФЕСЕНКО В. В.	59
ЛИТВИНЕНКО О. В.	61
КРАСУЛЯ О. І.	61
ГРИЦАЄНКО О. О.	62
ШАПОВАЛОВА О. І.	63

ГОНЧАРУК А. З.	66
ТОЛСТОВ С. В.	66
КРАСУЛЯ О. І.	67
СОБОЛЄВ А. А.	67
ГОНЧАР М. М.	68
СВЯТУН О. В.	68
ЛИТВИНЕНКО О. В.	69
ГОНЧАРУК А. З.	69

Наукове видання

ЄЖЕСВ Микола Федорович
ОРЛИК Вікторія Володимирівна
МХИТАРЯН Наталія Ігорівна

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

Аналітична доповідь

Літературний редактор: *М. Л. Рубанець*
Коректор: *Н. І. Палій*
Комп'ютерне верстання: *Н. І. Палій, Є. Ю. Стрижеус*

Відповідальний за випуск: *В. М. Сизонтов*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел/факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 4,18
Тираж 200 пр. Зам. №

ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
вул. Шутова, 13-Б, м. Київ, 03680
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 271 від 07.12.2000